

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Mezigenerační vztahy a jejich význam z hlediska sociální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Vypracovala:

Dagmar Mazánková

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Mezigenerační vztahy a jejich význam z hlediska sociální pedagogiky“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 12. 3. 2012

Dagmar Mazánková

.....

Poděkování

Děkuji PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr., za užitečnou metodickou pomoc a ochotný přístup při psaní méjí bakalářské práce.

Obsah:

Úvod	2
1. Mezigenerační vztahy od historie po současnost	5
1.1 Stručný historický vývoj, proměny v životním běhu	5
1.2 Význam pozitivních vazeb mezi generacemi	14
1.3 Význam studia odborné literatury pro moji práci	18
2. Mezigenerační vztahy v současnosti	19
2.1 Výchova jako klíčový problém komunikace	19
2.2 Senioři očima dnešní mládeže	21
2.3 Mládež očima seniorů	27
2.4 Komparace vztahů očima střední generace	29
3. Mezigenerační vztahy – pohled do budoucnosti	32
3.1 Důležitost pěstování vzájemných kontaktů a pozitivních vazeb	32
3.2 Výměna rolí a zvládnání konfliktů	33
3.3 Mezigenerační odcizení či semknutí a vzájemná podpora a pomoc?	35
3.4 Možnosti sociální pedagogiky při nápravě současného stavu	38
4. Průzkum – praktická část	39
4.1 Příprava – cíl, úkoly, hypotézy, použité metody	39
4.2 Dotazník	40
4.3 Rozhovor	41
4.4 Vyhodnocení, analýza a interpretace výsledků	42
Závěr	44
Resumé	46
Anotace	48
Seznam literatury	50
Přílohy	51

Úvod

Problematika mezigeneračních vztahů je hojně diskutovaným, ale málo řešeným tématem na poli aktuálních otázek soužití lidské společnosti. V současné době je třeba, aby se tento palčivý problém stal předmětem zájmu široké veřejnosti. Pro budoucí podobu mezigeneračních vztahů bude důležité, jaké normy a vzory pro utváření mezigeneračních vztahů převezme nejmladší generace.

Tato práce je pojata hlavně z pedagogického hlediska, vyzvedává význam mezigeneračních vztahů v dnešní době a důležitost pozitivních vazeb mezi jednotlivými generacemi. Zaměřuje se zvláště na dnešní mládež a její přístup ke starší generaci a také se zabývá otázkou, jak tuto situaci vnímá střední generace a senioři. Dále se zamýšlí nad nezbytností pedagogického působení na mládež i dospělé z hlediska této problematiky, pojednává o obrazu seniorů v dnešní společnosti a o předsudcích a mýtech o stáří. Zjišťuje, jak je chování dětí a mládeže k jiné generaci ovlivněno výchovou, do jaké míry se na něm podílí např. výchovný styl rodiny, preference určitých hodnot a podobně. V neposlední řadě zdůrazňuje též hledisko psychologické – jak pedagogické působení v souvislosti s těmito otázkami ovlivňuje psychiku jedince i celé společnosti a jaké jsou možnosti sociální pedagogiky při nápravě tohoto stavu.

Toto téma je vybráno z důvodu aktuální problematiky mezigeneračních vztahů, z potřeby sondy do společnosti ohledně tohoto problému a zjištění míry vstřícnosti mezi jednotlivými generacemi.

Cílem práce je objasnit situaci, jak děti a mládež vnímají třetí generaci, jak ji hodnotí a jakým způsobem své hodnocení vysvětlují. Zaměřit se také na přístup druhé generace a seniorů k tomuto hodnocení a zjistit vztah seniorů k dnešní mládeži.

Výsledkem je model vnímání vztahů mezi jednotlivými generacemi obecně a také mezi dětmi, rodiči a prarodiči v současné rodině. Práce srovnává různé typy vztahů z hlediska soužití generací v tom, jak fungují, jaká je míra mezigenerační solidarity a zda dochází ke konfliktům.

V každodenním životě mé rodiny a rodin dalších lidí v mém okolí mají prarodiče a jejich vztahy a spolupráce s nukleární rodinou své významné místo, ale vztahy mezi anonymní mládeží a seniory nebývají nejlepší. Objevuje se zde nervozita, podrážděnost, netrpělivost až agrese, a to jak ze strany mládeže, tak ze strany třetí generace.

Cílem praktické části bude ověření mnou stanovených hypotéz:

- *většina dětí a mládeže neuznává autority, seniory bere jako životní přítěž, má o nich utvořen zkreslený obraz a neoceňuje význam jejich životních zkušeností;*
- *většina seniorů si o dnešní mládeži myslí, že je povrchní, materialistická, cynická a má špatně nastaven svůj systém hodnot.*

Práce vychází z teoretických prací a průzkumů, které se zabývají mezigenerační problematikou a následně se prostřednictvím empirického šetření pokouší ověřit stanovené hypotézy. Tohoto se snaží dosáhnout pomocí metody dotazníku a řízeného rozhovoru. Empirický výzkum je zaměřen na děti a mládež ze Základní a mateřské školy v Kostelci na Hané a na studenty Obchodní akademie v Prostějově. Dále se výzkum zaměřuje na seniory z Domova pro seniory v Kostelci na Hané. V případě mládeže a seniorů se jedná o dotazníkovou formu. Komparace vztahů střední generace je uskutečněna formou rozhovoru. Realizované výzkumné šetření je omezené z hlediska své reprezentativnosti, jelikož rozsah výzkumného souboru je v případě dětí a mládeže tři školní třídy a v případě seniorů a střední generace deset až dvacet respondentek a respondentů z každého výzkumného vzorku populace.

V teoretické části práce je obsažen přehled problematiky mezigeneračních vztahů od historie po současnost, stručný historický vývoj vztahů mezi jednotlivými generacemi a proměny v životním běhu. Je zaměřena především na vyvrácení představy o postupném oslabování a rozpadu mezigeneračních vztahů mezi prokreační a orientační rodinou. Nejprve je nastíněna podoba rodiny v tradiční společnosti na našem území, kde převládaly rodiny dvougenerační, nikoliv velkorodiny typické pro jihovýchodní Evropu. Vyzdvihuje se zde význam pozitivních vazeb pro jednotlivce a společnost. Práce se zabývá přehledem problematiky v literatuře, ukazuje význam studia odborné literatury. Nabízí sondu do mezigeneračních vztahů v současnosti, zabývá se výchovou jako klíčovým problémem mezigenerační komunikace, předkládá pohled seniorů očima dnešní mládeže a pohled mládeže očima seniorů, načež zde dochází ke komparaci vztahů očima střední generace. Práce naznačuje i pohled na vztahy do budoucnosti, ukazuje důležitost pěstování vzájemných kontaktů a pozitivních vazeb, nabízí náhled na výměnu rolí a zvládání konfliktů, na správnou komunikaci. Zabývá se otázkou odcizení

generací či jejich semknutím a vzájemnou podporou a pomocí. V závěru práce jsou naznačeny možnosti řešení a nápravy současné situace z hlediska sociální pedagogiky.

V praktické části je uvedeno, jak probíhala její příprava, jaký byl stanoven cíl, úkoly, hypotézy a jaké byly použity metody. Následuje vyhodnocení dotazníku a rozhovoru, analýza a interpretace získaných výsledků.

V příloze jsou uvedeny dotazníkové otázky použité v dotazníku pro Základní a mateřskou školu v Kostelci na Hané, v dotazníku z Domova pro seniory v Kostelci na Hané a otázky z rozhovoru se střední generací.

1. Mezigenerační vztahy od historie po současnost

1.1 Stručný historický vývoj, proměny v životním běhu

Rodinný život je v každé lidské generaci poněkud jiný. Je to přirozená vývojová nutnost – a je to tak v pořádku...Jde jen o to, aby se při všem tom pokroku neztrácely hodnoty, které jsou vzácné a důležité. (Matějček, 1989, s. 206).

Od pradávna žije spolu či vedle sebe několik generací. Vyznačují se odlišným pohledem na svět, ale přesto jsou jejich vztahy provázané, mladí přebírají zkušenost od starých a staří se těší z vnoučat. Je však jisté, že význam prarodičů v dějinách se časem měnil. Pro pochopení současného stavu rodiny a mezigeneračních vztahů u nás a pro hodnocení jejich vývoje je tedy nezbytné podívat se blíže na proměny podoby rodiny v průběhu historie.

„V domácnosti sedláka nebo řemeslníka se pro prarodiče vždy našla nějaká lehčí práce, díky níž mohli pociťovat sounáležitost s dětmi a vnoučaty. Nejlépe se asi vedlo svobodným sedlákům, protože ke každému selskému dvoru patřil výměnek, malý příbytek nebo malý dům pro prarodiče. Byli zaopatřeni a mohli z určitého odstupů spoluprožívat život a shon další generace, aniž by nesli celou tíhu odpovědnosti.“ (Dirx, 1976, s. 11).

To bylo ideální soužití generací, kdy staří mohli sledovat vývoj jejich rodu a současně se necítili odstrčeni, jelikož v rámci svých možností přispívali svou prací.

„Manželské páry však často bydlely poblíž svých příbuzných a podporovaly je ve stáří, někdy prostřednictvím výměnkářské smlouvy. V tomto uspořádání mladší generace převzala hospodářství či jiný podnik a rodiče žili z „důchodu“, který jim potomci poskytovali.“ (Goody, 2006, s. 189)

Rodina byla takzvaná „velká rodina“, tedy vícegenerační: mladší žili se staršími a starali se o ně. Pro staré lidi to bylo skvělé, přirozené prostředí k dožití. Především proto, že jejich fyzické handicapy se tu zvládaly jaksi samozřejmě. Každodenní fyzická pomoc, vědomí, že udělá – li se mi špatně, je tu někdo, kdo zavolá lékaře a zařídí vše potřebné, je pro staré lidi pochopitelně velkou psychickou pomocí. Na druhé straně účast na životě mladých, možnost radovat se z jejich úspěchů nebo je při prohrách uklidňovat svou životní moudrostí vyvolává u starších lidí pocit užitečnosti a další účasti na životě.

Mnoho obyvatel až do 19. století žilo v nouzi, jakmile zestárli či ztratili síly. Pokud už nemohli pracovat, ocitli se na ulici. Do 19. století tvořili zástup žebráků, kterých byly plné silnice. Pro tyto lidi zřídily větší obce pastoušky. „Nad vchodem těchto pastoušek byl umístěn nápis „Miseris et malis“. Miseris, ubožáci byli staří, nemocní a osiřelí, a malis, špatní byli pobudové a zločinci. To charakterizuje společnost, která toho, kdo už nemůže pracovat, odsune na totéž místo jako špatného člověka. (Dirx, 1976, s. 12)

Jako absolutně nejnižší bod v dějinách sociálního chování označuje Dirx ve své knize Znovuobjevení prarodičů třicetiletou válku. Tehdy prý měli lidé šanci na přežití jen tehdy, když byli brutální a prohnaní a šli jen za svými vlastními výhodami. Silnice po válce zaplnily celé zástupy žebráků. Nejhuře byli postiženi staří lidé a děti. Trvalo ještě dlouhý čas, než byla sociální solidarita propagována ve větším rozsahu.

„Teprve v 18. století se osvícenstvím prosadilo obecné poznání, že opravdu každý má právo na život důstojný člověka... Ve všech oblastech života se více hájila lidskost. Ve výchově byl odmítán rozkazovačný tón a tresty bitím byly zapovězeny. Ve výchově se šířilo ovzduší laskavosti a větší vlídnost se projevovala i vůči starší. Objevily se lidové příběhy o dobrých babičkách a dědečcích, jejichž životní zkušenost byla líčena v pozitivním světle.“ (Dirx, 1976, s. 13).

Počínající industrializace 19. století umožnila i rodinám středních vrstev skrovný blahobyt. Začíná ustupovat sebezásobování, stále méně si člověk vyrábí sám a začíná se kupovat hotové zboží. Tato změna kladla větší nároky na pracovní vyčerpání generace rodičů. Rodiče tehdy byli rádi, když se o děti starali prarodiče.

„Brzy nastala další změna, která vyvolala obranný postoj vůči prarodičům: během 19. století nabývalo postupně převahy národní vědomí a do výchovy vtrhl militarismus... Vliv prarodičů, především babiček, byl kritizován. Jednomyslně byl zastáván názor, že babičky děti rozmazlují. Tento předsudek přetrval celé generace a mnohdy ho slyšíme ještě dnes... Od 18. století cestovali do vzdálených světadílů etnografové, kteří přinášeli svědectví o tom, jak trpělivě a mírně zacházejí s dětmi přírodní národy. To nepřímo vedlo k záchraně cti prarodičů. Slova jako trest, poslušnost či rozkaz byla těmto národům naprosto neznámá. Kde byly děti vychovávány s láskou a shovívavostí, hráli prý důležitou roli prarodiče.“ (Hauser - Schöner, Sirovátková, 1996, s. 15).

Pro naši situaci je zajímavé, že všechny národy, u kterých jsou děti a staří lidé milováni a ctěni, mají jakousi formu družstevního společenství. Kde se tato forma hospodaření rozpadla, jakmile se ve větším rozsahu rozmohlo soukromé vlastnictví,

existují chudí a bohatí a bohatí začínají mít moc. Chudší jsou utlačováni a dochází k nestejnému hodnocení mladých a starých, muže a ženy. Důsledkem je, že majetní starci určují život ve skupině a nárokují si pro sebe vyšší životní standard. Už nejsou milováni, ale naopak obáváni. Dětem se pod hrozbou trestu vštěpuje, aby se podrobily vůli starších a hodnostně vyšších. Jsou-li staří lidé bohatí, mají moc a jsou respektováni. Naproti tomu chudí starci jsou opovrhováni a zanedbáváni. Aby děti tento „řád“ uznaly, jsou vychovávány k poslušnosti vůči každému, kdo stojí na stupnici výše. Vůči stáří se projevuje úcta a povinně se „ctí“, ale staří lidé nejsou milováni. Tropí se posměch z jejich ubývající sil a netrpělivě se čeká na to, až odstoupí.

„Kdysi byl člověk, který dosáhl vysokého věku, svým kmenem uctíván, dnes je odkládán. Postupné stárnutí bylo spíše zráním a tak bylo také chápáno. Starý člověk byl studnicí zkušeností a moudrosti a mladí se k němu obraceli o radu, dnes je jeho zkušenost nepotřebná protože společnost se vyvíjí tak rychle a zkušenost mladé generace je do té míry jiná, než byla zkušenost té předchozí, že jakýkoliv přenos je neproduktivní.“ (Tanská, 2002, s. 30).

K závěrům o rozpadu rodiny vede představa o existenci velkorodin v tradiční společnosti, v nichž žilo a společně hospodařilo několik generací pohromadě. Industrializace a urbanizace pak vedla k tomu, že se mladé rodiny stěhovaly do měst, pryč od svých rodičů a došlo k rozpadu vícegeneračních rodin na rodiny nukleární. Tato představa je však zidealizovaným obrazem života v tradiční společnosti a historické prameny, které máme k dispozici, ji vyvracejí.

Shirley Lowe ve své knize *Babička* 21. století používá pro dřívější sounáležitost mezi generacemi dokonce slovo mýtus a příkladem dokládá, jak vypadalo mezigenerační soužití: *„Teskně vzdycháme po starých dobrých časech, kdy rodiny žily navzájem v těsné blízkosti a vytvářely funkční rodinnou podpůrnou síť. A dětem stačilo přeběhnout pole a už byly u své milované babičky, která měla vedle lampy stále připravenou pohádkovou knížku.“* (Lowe, 2008, s. 22)

Je to však mýtus. Počátkem devatenáctého století, pokud babička skutečně bydlela opodál, mohla vypadat staře od věčného praní a drhnutí bez saponátů a elektřiny, nemluvě o složitém vaření a péči o sporák či kamna. Přesto jí nemohlo být ani padesát, protože tehdy se ženy v průměru dožívaly osmačtyřiceti let.

„Tradiční rodina pohledem sociologa nebyla diskrétní jednotkou, jakou je rodina dnes. V každém okamžiku byla pouze momentem proměnlivého kontinua, drženého pohromadě domem nebo zemědělskou usedlostí. Strídání generací probíhalo plynule

zejména díky tomu, že ženy rodily od počátku do konce své plodnosti a nikoli jen v úzké pasáži několika let jako dnes, i díky tomu, že ony i jejich muži umírali rovnoměrně během celého rodinného cyklu, nikoli až na jeho konci, jako dnes. Polovina dětí se nedožívala patnácti let a polovina z těch, které se patnácti let dožily, dožila se jich jako poloviční či úplní sirotci. Mladé vdovy a vdovci s několika závislými dětmi se museli neprodleně opakovaně ženit či vdávat, a podle své ekonomické síly nebo potřeby si brali nové partnery, i o mnoho let mladší či také starší, a to muži i ženy. Generace se navzájem překračovaly. Nejstarší děti byly vyššího věku než jejich nové adoptivní matky či otcové.“ (Tošnerová, Možný, 1998, s. 9 - 11).

V sociologii rodiny se v souvislosti s mezigeneračními vztahy často dočteme o rozpadu vícegeneračních rodin mezi dospělými dětmi a jejich rodiči. Vazby mezi generacemi ale stále existují. Na otázky, jak to tedy vlastně je, si můžeme odpovědět pouze zaměřením pozornosti na vývoj rodiny, zvláště pak mezigeneračních vztahů na našem území. Vývoj mezigeneračních vztahů na našem území od tradiční společnosti až po současnost významně změnil proces modernizace. V tradiční společnosti slovo rodina nebylo vyhrazeno pouze pro osoby spojené příbuzenským svazkem. Do rodiny se započítávalo také služebnictvo a čeledí, kteří pak nepatřili do rodiny jen proto, že bydleli a jedli společně s rodinou hospodáře. Jejich vztah k hospodáři byl podobný, jako vztah mezi otcem a dětmi. Hospodář byl autoritou, měl za služebnictvo zodpovědnost a vychovával jak vlastní děti, tak i cizí, které přijal do služby.

„...Na jedné straně myslel rodinou to, co bychom dnes nazvali „velkou domácností“, Tedy společenství lidí, kteří spolu bydlí a pod jednou střechou spolu hospodaří, podléhající jedné bezprostřední autoritě, „hlavě rodiny“.“ (Možný, 1990, s. 17)

Tradiční rodina se lišila od té současné především rozdílným demografickým chováním. Charakteristická byla vysoká porodnost i vysoká úmrtnost. Je důležité si uvědomit, že představa, že vícegenerační rodiny měly v tradiční rodině nejvyšší zastoupení, je poněkud zidealizovaná. Vzhledem k vysoké míře úmrtnosti a menší naději na dožití bylo soužití tří a více generací pouze výjimečné. V tradiční společnosti převažovaly dvougenerační rodiny.

Hluboké společenské změny, které přinesla modernizace, se pochopitelně odrazily i na dalším vývoji rodiny. Nástup modernizace znamenal oddělení rodinných a pracovních vztahů. Zaměstnanci již na rozdíl od služebnictva nebyli součástí rodiny. Mladé rodiny se stěhují za prací do měst a přestává fungovat vícegenerační soužití. To do moderní společnosti vneslo nestabilitu (Horský, Seligová, 1997, s. 21). Domov se

stává soukromou sférou a útočištěm před sférou veřejnou. Rodiny s více generacemi jsou ještě vzácnější, typickou se stává rodina dvougenerační s rodiči a jejich dětmi. Vazby mezi orientační a prokreační rodinou se oslabují (Možný, 2003, s. 12). Kromě církevního manželství, které se považuje za nerozlučitelné, vzniká i manželství občanské. Uzavření manželství i jeho ukončení se stává otázkou svobodné volby, hlavní roli zde hraje cit a láska, na čemž v tradiční společnosti příliš nezáleželo. Hierarchie v rodině a autorita hlavy rodiny se oslabuje, i ve vztahu rodičů a dětí se do popředí dostává citová stránka. Existuje zrovnoprávnění obou pohlaví v péči o domácnost. Stát a jím zřízené instituce přebírají řadu dalších funkcí, jako je výchova a vzdělávání dětí či péče o postižené, nemocné a staré. Spolu se společenskými změnami se mění i demografické chování. S růstem životní úrovně klesá úmrtnost, ale i porodnost, je možná regulace porodnosti pomocí antikoncepce. Typickou rodinou je rodina se dvěma dětmi. Stoupá také počet rozvedených manželství a mnoho sociologů hovoří o tomto období jako o krizi rodiny, přičemž pozornost zaměřují především na rodinu nukleární.

Po druhé světové válce nástup komunistického režimu proces modernizace zmrznil, v této souvislosti používá Ivo Možný termín demodernizace (Možný, 2003, s. 13). Bylo dosaženo vysoké zaměstnanosti žen na plný úvazek, ovšem „druhou směnou“ se pro ně stala péče o domácnost. Ve větší míře docházelo k institucionalizaci péče o děti, ovšem kvalita této péče nebyla dost vysoká. Na negativa kolektivní péče a nutnost pevné citové vazby mezi dítětem a rodiči upozorňoval již v 60. letech psycholog Matějček. Ukázalo se, že není možné oddělit výchovu dětí od rodiny, aniž by to nemělo důsledky pro psychický vývoj dětí. (Matoušek, 2003, s. 39 - 40) To vedlo k posílení významu neformálních sociálních sítí, zejména pak sítí rodinných.

Podpora generací zajišťovala vyrovnávání nedostatků, jejichž slibovaná náhrada státem byla nedostatečná. Matoušek používá pro střední generaci termín „sendvičová“, protože nesla největší tíhu při poskytování péče jak svým dětem, tak stárnoucím rodičům. (Matoušek, 2003, s. 40) Díky získání novomanželské půjčky začínají mladé páry po sňatku žít odděleně, většinou se to ale neobešlo bez finanční podpory jejich rodičů.

Nástup totalitního režimu byl také ale brzdou individualizace a zastavil proces přetrhávání mezigeneračních vazeb. V situaci, kdy stát nebyl schopen zajistit zboží a služby, se širší rodina semknula, aby si navzájem pomáhala.

„Rok 1989 změnil chování našich občanů. Lze to ilustrovat srovnáním demografických údajů, jež s rodinným chováním souvisejí.“ (Matoušek, 2003, s. 41)

Jde především o snižování míry sňatečnosti, posouvání věku při uzavření manželství, snižování porodnosti, zvyšování věku při narození prvního dítěte či snížení potratovosti.

Podle sčítání lidu z roku 2001 tvořily v té době úplné rodiny 55% domácností, což znamená jejich pokles. Stoupá naopak podíl neúplných rodin, který se téměř zdvojnásobil. V neúplných rodinách také nacházíme soužití tří generací, kdy prarodiče poskytují pomoc svému dítěti, ať už rozvedenému nebo svobodnému a vnoučatům. (Možný, 2006, s. 253 – 254)

Roste také podíl domácností jednotlivců, a to nejen díky stárnutí populace, ale i jako důsledek přibývání samostatně bydlících mladých lidí. Přibývá párů žijících v nesezdaném soužití, které je ovšem stále chápáno jako předstupeň uzavření sňatku. Objevuje se také fenomén dobrovolné bezdětnosti. Stoupá podíl dětí, které se rodí mimo manželství. Nicméně i pro dnešní mladou generaci nejvyššími hodnotami stále zůstává založení trvalého partnerského vztahu a následně pak rodiny. (Možný, 2003, s. 255 – 261)

Vzhledem ke stárnutí populace se objevuje nerovnováha mezi produktivní a postproduktivní složkou populace, zvyšuje se podíl starších osob v populaci. Proto je nutné zabývat se více vztahům mezi generacemi a mezigenerační solidaritě.

Jak je tomu s mezigenerační solidaritou a se vztahy druhé a třetí generace, jestli si české rodiny stále uchovaly silné mezigenerační vazby nebo již byly oslabeny prosazujícím se individualismem, nám ukazují výsledky kvalitativního i kvantitativního výzkumu.

Jedním je například mezinárodní kvantitativní výzkum *Value of Children and Intergenerational Relationship in Six Cultures*“, který probíhal v letech 1999 – 2000 a jehož se účastnila i Česká republika. Byly v něm dotazovány tři generace žen, tedy dcery, matky a babičky.

V rámci sborníku *Modernizace a česká rodina* vyšel text Ivo Možného „*Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání*“, v němž publikoval výsledky za Českou republiku ve srovnání s Německem. (Možný, 2003, s. 11 – 36)

Hlavním cílem na tomto výzkumu bylo zjistit, zda čtyřicetileté zastavení procesu modernizace v České republice mělo vliv na rodinu a rodinné vztahy a zda se tedy budou výsledky od sebe lišit. V České republice máme možnost pozorovat tendenci soužití prarodičů s nukleární rodinou. V Německu se takové případy v úplných rodinách nevyskytují. I v případě neúplných rodin je u nás častější soužití s prarodiči.

České ženy kladou velký důraz na mezigenerační solidaritu, jak v případě podpory rodičů dětem, tak v případě opačném, tedy pomoci dětí svým starým rodičům. Německé ženy naopak považují za větší hodnotu dosažení autonomie vlastní nukleární rodiny. České ženy také daleko více zastávají názor, že děti mají povinnost postarat se o své staré rodiče. Možný to považuje za důsledek hůře fungujícího sociálního státu u nás ve srovnání s Německem, kde péči o staré lidi přebírá stát. Vztahy českých matek a babiček se ukázaly jako důvěrnější ve srovnání s německými.

Stejně jsou ale u časté i konflikty. Podle Možného „...to svědčí o celkově vyšší dynamice mezigeneračních vztahů v České republice a větší otevřenosti nukleární rodiny k rodinám původu.“ (Možný, 2003, s. 22)

Dále z výzkumu vyplývá, že u nás existuje větší závislost mezi generacemi v otázkách pomoci. České matky poskytují svým rodičům praktickou pomoc častěji. České babičky častěji finančně podporují svoje dcery a jejich rodiny než babičky německé.

Vzájemně poskytovanou pomoc vnímají ženy v Německu jako vyrovnanější ve srovnání s těmi v České republice. Snaha o vyrovnanost je podle Možného typická pro moderní smluvní společnost, kdežto jistá nevyváženost naopak charakterizuje více společnost tradiční. Zde se tedy potvrdilo, že proces modernizace byl u nás v důsledku komunismu zastaven.

České matky více očekávají podporu od svých dcer, a to především emocionální, ale také to, že jejich děti se o ně ve stáří postarají nebo že budou bydlet v jejich blízkosti. V závěru Možný konstatuje, že přesto, že vzájemné srovnání dat za Českou republiku a Německo má mnoho omezení (malé výběrové vzorky populace, jinak sestavené dotazníky v každé zemi, nereprezentativnost za celou populaci) „... rozdílů (...) ukazují tím směrem, že českou rodinu uplynulých čtyřicet let sociální stagnace významně ovlivnilo. Tradičnější formy rodinné solidarity tu nacházíme v signifikantně větší míře než v obdobném třígeneračním souboru německém.“ (Možný, 2003, s. 35)

Druhý, tentokrát kvalitativní výzkum, byl součástí projektu „*Mládež, děti a rodina v období transformace*“ Masarykovy univerzity v Brně, který začal v roce 1999 a jehož výsledky byly představeny na sympoziu v září 2002. Jedná se o výzkum Kateřiny Rajmicové „*Vztahy a soužití generací v rodině*“. (Rajmicová, 2002, s. 72 – 79)

„Cílem výzkumu bylo zkoumat, jak prožívají a vnímají své vztahy a soužití rodiče a jejich děti.“ (Rajmicová, 2002, s. 73) Pozornost byla zaměřena na soužití těchto dvou

generací v tom, jaká je míra mezigenerační solidarity, zda jsou vztahy mezi nimi funkční a zda dochází ke konfliktům.

Rajmicová uvádí v textu zájem rodičů, aby se rodiny navzájem svěřovaly s konflikty a problémy. Dále vyplynulo, že upřednostňování jednoho z dětí vede často k negativním vztahům v rodině, k omezení vzájemných kontaktů a snížení vzájemně poskytované pomoci a podpory.

Fungující společné bydlení vyžaduje jistou míru nezávislosti a oddělených domácností, respektování vyjednaných pravidel (jako například klepání před vstupem do pokoje), ale závisí i na osobnostních rysech (tolerance, respekt). Výhodou, kterou přináší rodině vícegenerační soužití, je potom hlavně hlídání dětí.

Z hlediska citové blízkosti posuzovali respondenti vzájemné vztahy generací jako blízké, ovšem s jistou mírou odstupem, což ale vnímali jako správné. Četnost návštěv je dána typem soužití a vzdáleností bydliště.

„Vzájemná pomoc (...) je odrazem kvality vztahů a současně kvalitu vztahů podporuje a vytváří.“ (Rajmicová, 2002, s. 77) I z tohoto výzkumu podobně jako z výzkumu *„Value of Children and Intergenerational Relationship in Six Cultures“* vyplývá, že pomoc poskytují jak rodiče dospělým dětem (finanční pomoc či pomoc při hlídání dětí), tak děti svým stárnoucím rodičům (především praktická pomoc s manuálními pracemi).

Zatím co podle výzkumu *„Value of Children and Intergenerational Relationship in Six Cultures“* očekávají matky od svých dcer, že se o ně ve stáří postarají a dcery zase očekávají, že jim rodiče poskytnou finanční podporu, dle účastníků kvalitativního výzkumu nejsou rodiče povinni poskytovat svým dospělým dětem finanční ani jinou podporu a je to tedy projev jejich dobré vůle. Stejný postoj měli respondenti i v případě péče dětí o své stárnoucí rodiče. Zde už se ale objevovalo i vnímání pomoci jako morální povinnosti.

Z výzkumu dále vyplynulo, že vysoká míra mezigenerační solidarity nemusí znamenat, že se obě generace shodují ve svých hodnotových orientacích. Konflikty a neshody mezi generacemi se vyskytují a nevyhýbají se ani mezigeneračním vztahům, v nichž je vzájemná solidarita vysoká. Konflikty vyvolávají nejvíce názorové rozdíly v oblasti výchovy dětí, péče o domácnost, životního stylu a přístupu k penězům a k majetku.

Také stojí za to zmínit, že společné bydlení více generací může v České republice být výsledkem špatné bytové situace, nikoli citové blízkosti generací.

Podstatné zjištění je také to, že vnoučata jsou velkým pojítkem mezi generací rodičů a prarodičů. (Rajmicová, 2002, s. 79)

Došlo k posílení institutu babiček. Babičky a dědečkové vyzvedávali děti ze školy, vodili je na kroužky, učili se s nimi, hlídali je v době nemoci, nezřídka děti trávily u prarodičů na chatě nebo na chalupě velkou část letních prázdnin. To umožňovalo oběma rodičům pracovat na plný úvazek. Prarodiče tak vlastně plnili funkce, které měl podle původní marxistické vize převzít stát. Byli to prarodiče, kdo pomáhal pečovat o domácnost, kdo nahrazoval nekvalitní institucionalizovanou výchovu. V období komunismu tak u nás došlo k posílení mezigeneračních vztahů a ke zvýšení významu role prarodičů.

Výzkumy ukazují, že mezigenerační vztahy u nás zůstávají silnější v porovnání se západními zeměmi. Čtyřicet let komunismu tak v rodinných vztazích zanechalo významnou stopu.

Historický vývoj není jediným významným kontextem, který ovlivňuje podobu mezigeneračních vztahů. Dalším neopomenutelným kontextem je životní běh či rodinný cyklus, v jehož průběhu se mění síla i kvalita mezigeneračních vztahů a také funkce, kterou plní. Stejně jako jednotlivé fáze životního běhu, také propojenost životů mezi generacemi poskytuje stále volnější prostor pro vyjednávání. Pokud se zamyslíme nad možnými fázemi životního běhu, téměř v každé objevíme místo pro poskytování a přijímání pomoci mezi generacemi a spolu s ním i místo pro vzájemné kontakty a utváření vztahu.

Jak se budou vyvíjet mezigenerační vztahy nadále, zůstává otázkou. Podle Možného dojde časem v oblasti rodinných vztahů k setření rozdílů. Podstatné je, v jakém rodinném prostředí vyrůstá další generace a jaké hodnoty a vzorce chování získává v procesu socializace.

Když se podíváme do dnešní doby, vidíme, že seniorský věk se vlivem pokrokovější zdravotní péče zvyšuje, avšak kvalita života seniorů není ve všech případech taková, jakou by si přáli. Ve vyšším věku se objevují potíže, nemoci, člověk se stává méně pohyblivým, méně soběstačným a v důsledku toho nezřídka i nerudným. Jak se chovat k takovým lidem, jak k nim přistupovat, komunikovat s nimi, jak žít spolu? Dnešní doba je rychlá, uspěchaná, nikdo nemá čas na staré lidi, mnozí se nesmíří s jejich způsobem života a staré lidi ignorují, izolují je od sebe a svého okolí. Tamara Tošnerová ve své knize uvádí: *“...vzhledem k tomu, že v masovém měřítku se nikdy lidé nedoživali vyššího věku (nad 65 let), nemá naše společnost s fenoménem stáří zkušenost. Stárnoucí člověk,*

například řemeslník, dokud mohl, pracoval – tedy až do své smrti...“ (Tošnerová, 2009, s. 17)

Dnes sice žijeme v uspěchané době, ale na své příbuzné si většinou čas udělat dokážeme. Sice ne tolik, aby s tím převážně starší generace byla spokojena, ale jsme přítomni alespoň při rodinných oslavách, v době různých svátků, či také pokud je potřeba pomoci. Je to sice málo, ale stále je to více, než v dřívějších dobách, kdy lidé byli zavaleni prací a neměli čas na rodinné setkávání a popovídání. Pokud spolu nežili pod jednou střechou, tak se moc často nevidali. Jelikož průměrný věk byl tehdy daleko nižší, než je tomu dnes, lidé mnohdy pracovali až do své smrti a vypadali od věčné práce starší než ve skutečnosti byli. Dnešní babičky a dědečkové i v šedesáti či v sedmdesáti dokáží vypadat mladistvě a mnozí žijí aktivním životem.

Vazby mezi generacemi se zcela jistě uvolnily, jednotlivé generace jsou na sobě méně závislé, vzájemně požadují větší autonomii. Přitom ale vztahy k nejbližším příbuzným, především k matce a otci, zůstávají stále významné, soudě podle vzdálenosti místa bydliště, četnosti návštěv a kontaktů, vzájemně poskytované pomoci a podpory.

„Dnešní prarodiče se s vnoučaty vidají rozhodně víc než všechny předchozí generace dohromady.“ (Lowe, 2008, s. 22)

1.2 Význam pozitivních vazeb mezi generacemi

“ Vícegenerační rodina až na výjimky neexistuje – podařilo se ji dokonale vymýtit především výstavbou malých bytů, odkud byli prarodiče automaticky „elegančně“ vyhoštěni...“ (Tanská, 2002, s. 36).

Mezigenerační vztahy se přetrhaly zejména s výstavbou nových panelákových sídlišť, kam se stěhovaly jen mladé rodiny a jejich děti se starými lidmi vůbec nepřišly do styku. V dnešní době sice senioři obývají i panelové domy, ale vynořuje se fenomén satelitních městeček, kde otec pracuje celý den a matka je doma izolována s malými dětmi. Babičky a dědečkové jsou daleko a děti tak nemají dostatečnou zkušenost se vztahy se staršími občany. Neznají tak běžné handicapy stárnutí, pomalou chůzi a nejsou zvyklé na přirozenou pomoc a trpělivost se seniory, mají omezené zkušenosti v mezilidských vztazích. Děti nežijí od útlého věku s prarodiči, chybí jim empatie a vztahové problémy se tak ještě více prohlubují. Přitom mnohé babičky a dědečkové by

se rádi se svými dětmi a hlavně s vnoučaty setkávali častěji. Rádi by jim předali své zkušenosti, povyprávěli zážitky z dětství a děti by se přiučily novým věcem, rozšířily by si obzory. Navíc rodiče více kladou měřítko a požadavky na své děti, zatímco prarodiče jsou spíše vlídnými průvodci usměrňující extrémní příkazy. Blahodárné působení prarodičů na vnoučata mívá za následek více pochopení a větší toleranci ke starým lidem obecně. Prarodiče také dokáží lépe než rodiče, alespoň podle mého názoru a zkušeností, poslouchat sny, fantazie či obavy dítěte, mají více času na sdílení zážitků dítěte.

...“ *skrze tuto dobrotu roste v dítěti obraz důvěry...Prarodiče vnášejí do dětské duše vřelost. Svým vyprávěním spojují naše životy s předešlými generacemi, s rodinnou a společenskou historií. Tyto obrazy se vryjí do mysli na celý život.*“ (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 10)

Rodiče se cítí odpovědni za chyby svých dětí, prarodiče naopak nenesou přímou odpovědnost za výchovu a mohou proto s odstupem vnímat, jaká jejich vnoučata opravdu jsou. To, co rodiče nemohou svým dětem z nedostatku času, z psychických či jiných dispozic dítěti předat, to mohou poskytnout prarodiče.

Pro pokojné soužití s druhými lidmi nutně potřebujeme vlastnosti jako poctivost, trpělivost, ochotu pomáhat. Ve školách se hodnotí výkon, soutěživost, schopnost se prosadit, tedy úplně jiné stránky člověka. Komplexnější vzdělání mohou děti získat v široké rodině, mezi jednotlivými generacemi. Babičky a dědečkové mají více času věnovat se svým vnoučatům, je zde větší prostor pro lidskou vzájemnost a chybí přítomnost konkurence. To je ideální půdou pro učení se mezilidským vztahům, empatii a prosociálnímu chování. Učební proces nemůže být nikdy jednostranný, protože mladí se učí od starých a staří zase od mladých. Pestalozzi jednou poukázal na to, že i „my (starší) vychováváme, abychom se sami vychovali.“ Prarodiče si již více ujasnili, čeho chtěli v životě dosáhnout, mohou se uvolnit a obracet se i k jiným hodnotám. Vnoučatům mohou ukázat i jiný životní styl, který se vyznačuje lidskou vzájemností. Děti se tak snadněji naučí vypořádat se s rozdílnými názory, a kdo dokáže respektovat mínění druhého člověka, může se dobře vypořádat s veškerým dnem. Isabella Hauser- Schönerová ve své knize Děti potřebují prarodiče, poukazuje na to, že je neobyčejně důležité setkávat se s více pravdami a ne dostávat naservírovanou jen jedinou realitu. Děti pak přistupují k lidem bez předsudků, mají pevně vytvořený hodnotový systém a umějí dobře naslouchat druhému člověku. (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 24)

Prarodiče též mohou vnoučatům vyprávět příběhy ze svého života, z dětství a mládí, a vnoučata tak lépe poznají, jak se žilo dříve, zda je dnes mezi soužitím generací větší tolerance či nikoliv. Své rodiče a prarodiče i ostatní příbuzné tak mohou poznávat jako reálné lidi v opravdových životních souvislostech a vidět, že jako všichni ostatní lidé mají své silné i slabé stránky. Dojmy předků tak ovlivňují psychiku a jednání dětí. Prarodiče sice nezaručí, že jejich vnukové a vnučky tím vším budou disponovat, mnoho prarodičů však dovedlo svou minulost vyložit poutavě a předat vnoučatům poučení. Svým životem tak představují jakousi historii a činí ji svým dětem pochopitelnou. Přejícné odcizení mezi dítětem a rodiči patří k procesu individualizace, který provází celé období mládí. V tomto období potřebuje dítě přístup i k jiným sociálně důležitým vzorům, aby se mohlo vyvíjet. Přinejmenším prarodiče mu mohou tento přístup poskytnout.

Podle výzkumu mladí rodiče neznají tradiční pohádky, „základ“ do světa dětské fantazie. Jejich rodiče jim je sice v dětství vypravovali, ale oni je z části nebo zcela zapomněli. Naopak prarodiče je znají velmi dobře a mohou je tak svým vnoučatům předávat dále. Velmi důležitá vazba prarodič – vnouče u povídání a naslouchání pohádky a pocitu vzájemnosti tak zůstává alespoň v tomto směru zachována.

„Prarodiče vypravují též příběhy vztahující se na těžkosti a strachy, které jako děti sami prožívali. Takové příběhy jsou pro jejich vnoučata zvláště zajímavé. Cítí-li se člověk jako dítě malý a bezmocný – a k tomu existuje dost důvodů – jsou vyprávění o tom, jak babička či dědeček sami bojovali, určitým druhem opory. Cítí-li se člověk jako dítě malý a bezmocný – a k tomu existuje dost důvodů – jsou vyprávění o tom, jak babička či dědeček sami bojovali, určitým druhem opory. Nastoupí pocit, že bohudík existují ještě i druzí, kteří mají také problémy, kteří také všechno hned nechápou a také mají co dělat, aby svůj život zvládli. Dospělí už dítěti nepřipadají jen silní, ale vidí, jak se dospělými postupně stávali a stejně jako dítě sami museli hledat řešení v obtížných situacích.“ (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 62)

Také Erik Erikson, známý vývojový psycholog, poukazuje na to, jak je pro dítě důležité, aby získávalo informace od co možná největšího počtu různých lidí. Protože dějinné období, ve kterém dítě žije, „mu poskytuje jen omezený počet důležitých vzorů, ve kterých by si mohlo sloučit fragmenty své identity do způsobitelného celku.“ Jakmile dítě vystoupí z horizontu svých rodičů, naučí se srovnávat. Uvidí zcela jiné děti, docela jiný způsob života, jiné stravovací návyky, hračky či knihy, neznámé příkazy nebo zákazy. Všichni lidé najednou nejsou stejní, jako je matka nebo otec. Dítě si tak

podvědomě vybírá, co je pro něj důležité, srovnává a hodnotí. (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 45)

„Dítě se od rodičů učí mužské či ženské roli, kterou bude v dospělosti zastávat. Pokud může způsoby chování rodiče stejného pohlaví přijmout, je to velký vklad pro jeho budoucí rovnováhu i pozdější manželství. Jestliže se rodič stejného pohlaví chová tak, že dítě musí jeho jednání odmítnout, nezbyvá než hledat jiný model, což je náročné.“ ...Když rodič opačného pohlaví zastává alespoň v některých charakteristikách imponující roli, stává se předobrazem budoucího životního partnera. V úvahu přichází i druhá varianta, v níž rodič opačného pohlaví hraje roli nedůstojnou a nepřijatelnou. Dítě si pak hledá partnera zcela odlišného. Ten mu ovšem mnohdy neimponuje, protože neodpovídá jeho představě, jak se má pravý muž nebo pravá žena chovat.“ (Novák, 1999, s. 18)

Zdeněk Matějček ve své knize Co děti nejvíc potřebují, poukazuje na důležitost pozitivních vazeb mezi generacemi jak pro jednotlivce, tak pro společnost tím, že jsou svědky historie rodiny a představují velmi důležitou součást v životě vnoučat.

„Ptáme se, kdo z našich nejbližších nám nejspíše usnadňuje pochopení minulosti. Jejimi přirozenými svědky jsou především naši prarodiče, babičky a dědečkové, popřípadě jiní starší příbuzní či přátelé rodiny. Oni to byli, kdo znali naše rodiče, když ti byli ještě dětmi. Oni vědí, že to nebyly ve všem všudy vzorné děti, že s nimi měli také všelijaké trápení, ale že s nimi užili také legraci a zábavu i potěšení. Jsou živým svědeckvím dějin nejvlastnějších, nejbližších a pro každého jednotlivce nejdůležitějších. Jsou svědky té historie, jež je vskutku a nepopíratelně učitelkou života. V tomto smyslu tedy představují prarodiče (a ostatní blízcí starší lidé) psychologicky nesmírně důležitý činitel v životě dítěte...“ (Matějček, 1994, s. 43)

1.3 Význam studia odborné literatury pro moji práci

Mnoho českých i zahraničních autorů se zabývá problematikou mezigeneračních vztahů, historickým vývojem rodiny, důležitostí pěstování vzájemných kontaktů a pozitivních vazeb mezi generacemi. Pro moji práci bylo důležité načerpat poznatky z této literatury, porovnat je s mými dosavadními životními zkušenostmi a poznat různé názory jednotlivých autorů na tuto problematiku. Z toho pak vznikl ucelený obraz a náhled na dnešní soužití mezi jednotlivými generacemi. Kromě probíhajícího výzkumu,

týkajícího se praktické části mé bakalářské práce, jsem se seznámila s poznatky důležitými pro další vývoj mé práce a upřesnila si některé odborné výrazy, týkající se stáří (ageismus apod.).

Seznámila jsem se s několika náhledy na tuto problematiku, rozebrala jsem jednotlivé názory a pomohlo mi to v utvoření přehledu mezigeneračních vztahů v různých časových obdobích.

2. Mezigenerační vztahy v současnosti

2.1 Výchova jako klíčový problém komunikace

„Z historického hlediska to není tak dávno, kdy touhou mladých lidí bylo být už konečně dospělí, dnes je jejich touhou co možná nejvíce oddálit vstup do světa dospělých. Infantilita je výsadou, lisá se k ní gigantický reklamní průmysl, zábavní průmysl se přizpůsobuje vkusu adolescentů a móda je určována teenagery“. (Tanská, 2002, s. 30)

Svět, do něhož vstupují dnešní mladí lidé, nejsou senioři schopni poznat, natož pochopit. Otvírá se tak mezigenerační propast, pomyslné nůžky mezi novým životním stylem generace, která vstupuje do samostatného života a životním stylem starší generace se povážlivě rozevírají. Důsledkem je značná míra nepochopení a odcizení. Mladí rodiče vedou od malička své děti k tomu, aby obstály, jsou společensky agresivní a bezohlední. Pomáhá jim v tom i televize – násilí a krutost je tu na denním pořádku a je brána za jakousi samozřejmost. Poté se ve školách může rozmáhat šikana jako reakce na shlédnutí nevhodných televizních pořadů.

Generace rozdělují více než cokoliv jiného protikladné postoje ke kázni. Prarodiče jsou často toho názoru, že od dospělých se očekává, že se přizpůsobí dětskému věku, i když by to mělo být naopak. Některé babičky svá vnoučata rozmazlují, jiné jsou přísnější a vyžadují kázeň. Často ale platí opak a rodiče jsou nešťastní ze zmatku, který prarodiče vyvolají při svých návštěvách s náručí dárků a sladkostí. To se týká zejména těch rodičů, kteří nejsou často v kontaktu se starší generací a prarodiče přijíždějí na návštěvu zřídkakdy. Mnoho rodičů žije z různých důvodů daleko a může se tak snadno stát, že velká část vnoučat ani nemůže pěstovat se svými prarodiči nějaké intenzivnější vztahy a udržovat dostatečné kontakty. Prarodiče se jim to pak snaží vynahradit celou řadou dárků, povolují dětem to, co mají od rodičů zakázáno a výchova se hrouť. Děti tak nemají pevný řád a zkoušejí, kam až mohou zajít. Neexistuje zde pravidelnost setkávání a tím pádem vnoučata nemají jasně dané mantinely, co si mohou dovolit. Zvláště když jsou děti zvyklé, že rodiče ráno odcházejí za zaměstnáním a vracejí se až v pozdních odpoledních hodinách, kdy své ratolesti vyzvednou ze školky či školní družiny a pak se věnují svým zájmům či práci v domácnosti a na děti nemívají vždy dostatek času.

„Dvě tři generace nazpátek bývalo docela samozřejmé, že děti byly bezprostředně účastny pracovního procesu. Někdy osobně a v takové míře, že to nebylo ani zdravé. Velká většina dětí však měla příležitost sledovat své rodiče v práci na poli, v hospodaření, v dílně, v obchodě atd. Ve světě práce vlastně vyrůstaly a všechny činnosti dospělých měly pro ně zcela pochopitelný, bezprostřední smysl. Dnes se rodiny za prací ráno rozcházejí a scházejí se až po ní, a to k odpočinku, k zábavě, k rekreaci. Nebo se ani nescházejí a každý se věnuje nějakým svým zájmům... (Matějček, 1989, s. 206)

Mezi rodiči a dětmi je tedy malá komunikace, kdy mnohdy není sděleno vše, co by sděleno být mělo. Chybí společné povídání, je málo času poradit či vlídným slovem povzbudit. Není čas na vysvětlování, k zodpovězení všech zvědavých otázek. Kde je výchova příliš nenáročná, tam dítě nic nedělá, protože se po něm nic nechce. Zůstává pozadu ve vědomostech o společnosti, netuší, jak jednat s lidmi, jak se zapojit do spolupráce. Ve výsledku ale rodiče vztahují dětské chyby či opomenutí na sebe, ztotožňují se se svými dětmi.

Prarodiče naopak nenesou přímou odpovědnost za výchovu a mohou s odstupem vnímat, jaká jejich vnoučata doopravdy jsou. Tedy nedohlízejí jen na to, aby děti „fungovaly“ a byly v očích druhých lidí dobře zapsány, ale vytvářejí prostředí, kde se vnoučata mohou sama rozvíjet, být sama sebou. To ovšem neznamená, že všichni prarodiče jednají rozumně. Mnozí se vměšují se do výchovy, dětem vše promíjejí a nekladou jim žádné hranice. Pokud byli při výchově svých dětí příliš přísní či málo láskyplní, dohánějí vše na vnoučatech.

Výchova dítěte má začínat v rodině a rodina je také hlavní institucí, kde by výchova nadále měla probíhat. Ve škole se dítě učí různým vědomostem v rozličných oborech, ale jak vychovávat potomky, což je v životě nejdůležitější, se zde nenaučí. Kde potom brát zkušenosti o výchově, nápravě špatného chování či posilování správného chování? Nejvíce zkušeností získáváme od svých rodičů a prarodičů, kteří se na naší výchově podíleli. Nikde ale není záruka, že nás vychovávali dobře. Potom opakujeme stejné chyby či naopak se snažíme jít do extrémů a vychovávat zcela opačně. Metody jsou různé, ale nikdo nám neřekne, která jediná je ta správná. Každé dítě je jiné, na každé platí něco jiného. Je tedy podstatné odhadnout, nakolik je která výchovná metoda účinná a smysluplná. Obecnými metodami jsou předávání svých vlastních zkušeností, učení smyslu pro empatii, ochotu a pomoc, schopnost spolupráce a komunikace s ostatními. Právě komunikace je velmi důležitá z hlediska dobrého vycházení s lidmi,

porozumění a pochopení. Pokud spolu v rodině rodiče a děti málo komunikují, neumějí si sdělit své pocity, zážitky, emoce, dostávají se tak do jakési komunikační izolace, bariéry, kdy nejsou schopni si navzájem říci, co by vnitřně chtěli. Kde chybí umění se vyjádřit, tam se dostáváme na špatnou cestu, chceme-li se domluvit. A to nejen rodiče a děti navzájem, ale co teprve generace mezi sebou. Proto by se v každé rodině mělo v první řadě dbát na to, aby mezi sebou její členové řádně komunikovali. Dítě si pak z rodiny odnáší do života jakýsi návyk, vzorec chování, který uplatňuje ve vztazích s okolím. Umí se orientovat ve společnosti, lépe mu jde jednání s lidmi a snáze se zapojuje do spolupráce s ostatními.

2.2 Senioři očima dnešní mládeže

Staří lidé mají čas a jsou zvyklí jít na věci zeširoka. Vzbuzují tak u mladších netrpělivost, neboť délkou podání a rozvláchným stylem dokážou mnohdy zkazit i vtipnou a zábavnou historku. Pokud je starší člověk středem pozornosti, je to pro něj lákavé, a pokud vypráví nějakou historku určité skupině lidí, na určitou dobu se tímto centrem stává.

„...věkové ghetto v domově důchodců má výhodu v tom, že umožňuje sdílení zkušeností do doby, které už dnešní mladí nerozumí, nevýhodou je, že ještě více zdůrazňuje bariéru, která se vytvořila...mezi starší a mladší generací díky zcela novým zkušenostem mladých. Je zde nebezpečí totálního odtržení od světa „venku“, neboť pasivní sledování a prožívání světa prostřednictvím médií nenahradí přímou zkušenost člověka vtaženého do dění. Toto vyhoštění z reality, které začalo vytržením ze života mladých při odchodu do důchodu a je dokonáno pobytem v ústavu, je nebezpečné, může se totiž stát spouštěcím mechanismem právě z pocitu, že jsou v ústavu proto, že starší člověk už prostě nestačí tempu změn..., událostem, reakcím, které se od něho vyžadují. Izolace v ústavu tomu ještě bezděky napomáhá tím, že své obyvatele před vnějšími vlivy chrání, že jim život po stránce administrativní i reálné zjednodušuje a zbavuje je tak nutnosti přimět se k porozumění vzniklým situacím a k jejich řešení.“ (Tanská, 2002, s. 51)

Do Domova pro seniory v Kostelci na Hané vstupuje většina lidí s určitými předsudky, mnohé se ale po dobu jejich pobytu uvnitř podaří odstranit. Místní obyvatelé trpí různými druhy a stádii nevědy, ale ti, kterým to zdraví alespoň trochu dovolí,

se snaží zapojit do každodenního života různými aktivitami. Ať už je to výroba vánočních ozdob, zdobení hromničních svíček, vystřihování či ubrusková technika, vždy se najdou šikovné ruce, které dovedou vytvořit něco hezkého. Pokud vyrábění staré lidi baví a stává se jim koníčkem, je to neocenitelné plus pro jejich život. Ty, kteří koníčka nemají, může ohrožovat deprese z pocitu vyřazení a nepotřebnosti. Při poslechu hudby či návštěvě harmonikáře se obyvatelé vrací do mladých let, rádi si od srdce zazpívají a zavzpomínají na doby, kdy sami chodili tančit. Jsou vnímaví a komunikativní, rádi si popovídají s lidmi, kteří je přijdou navštívit či s personálem domova. Mají smysl pro humor, dovedou si ze sebe sami udělat legraci, navzájem se povzbuzují. Žijí zde sice i senioři, kteří na tom jsou zdravotně hůře, ale i nechodící klienty posadí sestry na vozík, odvezou mezi ostatní a téměř všichni až na výjimky mají možnost se podílet na nových aktivitách. Je příjemným překvapením, jak i opravdu staré babičky a dědečkové mají stále přehled o dění kolem sebe, o situaci ve světě, dá se s nimi povídat o čemkoliv, vážně i humorně. Dokáží se domluvit spolu i s lidmi „z venku“. Původně byl pro tuto práci připraven se seniory pouze rozhovor na téma mezigeneračních vztahů, a to vzhledem k náročnosti sběru požadovaných dat, ale po nějaké době bylo zaznamenáno, že zvládnou i dotazník, který je pro ně dokonce lepší v tom, že mohou odpovídat na konkrétní otázky jasně a stručně a nemusejí se unavovat dlouhým povídáním. V rozhovoru mají tendence odbočovat od tématu, dlouze rozvádět určitý problém a nemusejí se dostat ani k jádru věci, která se po nich chce. K dotazníku přistupovali pozitivně, měli radost z toho, že se s nimi pracuje a že budou užiteční.

„Moderní babičky a dědečkové mají nové životní heslo: Jen si se mnou nedělejte starosti, v řadě věcí si umím a chci poradit, a když budu něco potřebovat, tak si klidně řeknu. Naštěstí jich je dnes většina a stále jich přibývá. Mají v sobě hodně chuti do života a rovněž zrnko zdravého sobectví...Rozdíl mezi lidmi, kteří působí a chovají se staře, a těmi, kteří mohou být staří věkem, ale stále žijí smysluplně a dokážou šířit energii a radost, určuje především fakt, jak moc se sami vydělují z normálního života, kolik omezení si sami určí.“ (Lowe, 2008, s. 141)

Člověk potřebuje k životu samotu i společnost. Mladý člověk využívá samotu ke vzdělání či plánování budoucnosti, starý k odpočinku, vzpomínkám, ale také k překonávání strachu z budoucnosti. Přemíra samoty může vést u starších lidí k depresím. Staří lidé si vzpomínky na mládí často idealizují, čelí tím strachu z budoucnosti. Přirozeně se obracejí do minulosti, kdy měli nějakou perspektivu, a proto jsou tyto vzpomínky většinou pozitivní, idylické. S odchodem do důchodu se může

člověk cítit osamělý, ztrácí kontakty s lidmi. Snahou člověka je potřeba sdílet společné zážitky bez ohledu na věk. Děti, vnoučata, zájmy, které vedou ke společně sdíleným činnostem.

„Rodinné svazky mohou být samozřejmě složité a mohou se vyvíjet. Jsou páry, které z dobrých důvodů odmítají jakékoliv vměšování svých rodičů. Jestliže totiž prarodiče systematicky bojkotují rodičovské instrukce...dělají vždy pravý opak, do všeho se chtějí míchat a mluvit, aniž by se jich někdo tázal, vede to k podráždění...Existuje dost prarodičů, kteří z egoistických pohnutek používají svá vnoučata, aby prosadili své zájmy. Že potom mnohý syn či dcera právem omezí vztah svých dětí k rodičům, je pochopitelné. Jestliže se někdo s námahou osvobodil od starých zvyků, konečně unikl trýznivým výchovným vzorcům, může být pro něj nesnesitelné nanovo se vystavovat přehmatům a chybám svých rodičů...“ (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 11)

Prarodiče však vypravují též příběhy, vztahující se na těžkosti, které sami prožívali, když byli sami dětmi. Takové příběhy jsou pro vnoučata zvláště zajímavé, protože v nich nalézají určitý druh opory. Nastupují zde pocity, že i jiní lidé mají své problémy. Dospělí tak dítěti nepřipadají už pouze silní, ale na těchto příkladech vidí, že se i oni stávali dospělými postupně a stejně jako děti museli nalézat řešení v obtížných situacích.

„Většina lidí, se kterými jsem hovořila, popisovali svého prarodiče jako člověka, který v nich zanechal hluboký dojem...je logické, že se nevyprávělo o osobách, které projevovaly jen pramalou nebo vůbec žádnou chuť se svými vnoučaty zabývat.“ (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 70)

Děti bývají s prarodiči rády zvláště kvůli bezstarostnosti, klidu, který z nich sálá a také kvůli pohodě, kterou si mohou s babičkou či dědečkem užívat bez omezujících zákazů či příkazů, kterými je častují rodiče. Také pro staré lidi je příjemné, že mu jsou mladí lidé naprosto oddáni a že mohou ještě jednou, bez stresu a zodpovědnosti za výchovu, předávat své znalosti a zkušenosti. Dokáží být ve styku s vnoučaty uvolnění a přimhouřit oko, pokud se něco úplně nezdaří tak, jak má. Prarodiče jsou přirozenými svědky minulosti, byli to oni, kdo znali naše rodiče, když ti byli ještě dětmi. Vědí a mohou nám vyprávět, že to nebyly vždy vzorné děti, že s nimi měli také trápení, ale užili si spolu také legraci a zábavu.

„Když mi bylo asi pět let, zmocnila se mě zvědavost. To významné šustění papíru, obřad u jídelního stolu, když dědeček otáčel stránku za stránkou, mi připadalo nesmírně přitažlivé. I jeho naprosté soustředění, které se projevovalo tím, že trochu nadzvilhl

obočí, mě fascinovalo. Když jsem nepřestávala naléhat a prosit, abych si také směla přečíst noviny, vzal mě na klín, ukazováčkem přejížděl řádku po řádce a předčítal mi. Levou ruku mi položil na břicho, jako nárazník proti stolu. Ruku měl příjemně teplou a já se naučila číst dřív, než jsem šla do školy. Teplo a čtení jsou pro mě dodnes synonyma.“ (Hauser-Schöner, Sirovátková, 1996, s. 74)

Mnoho lidí má tendenci opakovat seniorům: „tomu Ty nerozumíš“, či „dnes je všechno jinak, nemá cenu Ti to vysvětlovat, stejně bys to nepochopil“. Tak se stává starým lidem dobrým společníkem televize, bohužel často jediným. Umožňuje jim účast na životě venku, na veškerém dění, které je jim odepřeno kvůli ubývajícím fyzickým silám. Má to své výhody, člověk neustále nenaráží na situace, které svědčí o jeho neinformovanosti, nikdo ho neztrapňuje. Nevýhodou jsou ale slábnoucí paměť a netrévaný mozek. Pasivní sledování televizního zpravodajství a vyměňování si zkušeností a zážitků mezi seniory můžeme zlepšit docházením na návštěvy za starými lidmi, povídáním a výměnou názorů na určitý problém. Vzpomínám si, jak jsem chodila za svou babičkou na návštěvu a téměř vždy jsem ji vítala slovy: „Babi, víš, co se stalo?“ Vždy byla ráda, že se dozví něco nového a zajímavého a také jí tím byl dodáván dostatek podnětů, který brzdil její osobnostní úpadek. Nemusela tak jen pasivně sledovat dění v televizi či jiných médiích a mohla se účastnit okolního dění, které jí bylo touto formou předáváno a o které by jinak přišla, jelikož již nemohla chodit a tím pádem se nedostala mezi lidi.

Mnoho autorů uvádí v souvislosti se stářím pojem ageismus:

„Ageismus je potom společenský předsudek vůči stáří. Použil jej Robert Butler, první ředitel National Institute on Aging v USA v roce 1969, který jako první hovořil o diskriminaci na základě věku.“ (Tošnerová, 2002, s. 6)

„Skutečností je, že postoj ke stáří nebyl nikdy nějak zvláště ideální. Ovšem společnost...konce dvacátého a počátku jednadvacátého století...ve své honbě za úspěchem opomíná péči a laskavost jako hodnotu – a objevuje se fenomén označovaný slovem ageismus... Je to termín odvozený od anglického age, čili věk; Jiřina Šiklová (2005) ho definuje jako „předsudečné, apriorní připisování určitých negativních vlastností a postojů určité věkové skupině, v tomto případě starým lidem. Těm jsou přisouzeny negativní vlastnosti a negativní sociální status, který je neovlivnitelný, podobně jako není chováním ovlivnitelná barva kůže či pohlaví.“ (Glosová, 2006, s. 28).

„Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech...Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi...“ (Vidovičová, 2008, s. 113)

Existují věkové stereotypy přijímané společností, které znevýhodňují především přijímání do zaměstnání. Inzeráty typu: “Do našeho mladého, dynamického kolektivu přijmeme...” již předem diskriminují starší generaci.

Chápání stáří, zvláště u mládeže, není obvykle chápáním jeho normality, ale jako stav něčeho nepřírozeného a nezdravého. Stáří a nemoci jsou u mladých pokládány za synonyma.

Lidé obecně sdílejí názor, že kvalitní život je možné realizovat jen za podmínek zdraví, přičemž někteří považují zdraví a štěstí za synonyma. Současná společnost, která je zaměřena na výkon, vyřazuje staré lidi a činí je nemocnými v sociálním slova smyslu. Žijeme v kultuře, která pěstuje kult mládí, společenská pozice starých lidí je okrajová, stáří nemá autoritu.

Podstatou ageismu je nesprávně pochopená kvalitativní nerovnost jednotlivých fází lidského životního cyklu, kdy dochází ke stereotypizaci a diskriminaci osob na základě jejich příslušnosti ke starší generaci. Mládež mívá předsudky zakládající ageismus, že stáří rovná se nemoc, ošklivost, duševní choroby, zbytečnost, izolace, deprese, politická moc. Tyto předsudky tvoří představy o většině starých lidí. Politická moc je zde míněna jako stereotyp, kdy starší lidé jsou silná, sobecká politická síla. Předpoklad, že politická moc starších lidí odvrátí politiky od potřebných reforem...“*Kromě těchto předsudků jsou také senioři spojováni s charakteristikami jako pasivní, sobečtí, bezohlední, pohodlní, sebestřední atd...*“ (Jirásková, 2005, s. 23).

K ageistickému ovzduší přispívá též kult mládí a pokud se takto jednostranně preferuje, pak stáří asociuje představu neproduktivnosti a staré jako ty, kteří nemají čím společnosti přispět a představují tak jen ekonomickou zátěž.

Není tomu tak dávno, co uměle vznikla velká nenávist vůči jedné společenské třídě, důchodcům. Aktéry jsou média jako facebook, různé blogy a mládež. Mládeží jsou zde myšleni ti, kteří jsou neschopni samostatně si vytvořit názor a jsou jednoduše a hloupě manipulovatelní médii. Důchodce = d'ábel. Tvrzení dnešních teenagerů. Nedokáží si přiznat, že stáří přináší moudrost a zkušenosti. Stáří je vychovávalo a jeho snaha

o výchovu musí být kompenzována. Je to v podstatě jako s dětmi, ovšem dítě je posvátné, na něj peníze vyložit rodina může, ba musí. Mládí si neuvědomuje, že jednou bude také staré, neschopné práce.

Bohužel je tato intergenerační nenávisť typická jen pro ČR. Pokud jste někdy byli například v Německu, víte, o čem se zde mluví. Životní úroveň důchodců je mnohonásobně vyšší, stejně tak jejich autorita a respekt.

Je třeba podporovat úctu ke stáří a zájem o staré lidi vůbec. I mladí jednou zestárnou a pochopí, jak je potěší třeba i malá podpora, zájem či pomoc. Je pravda, že někteří senioři jsou nevrlí, ale je to dáno jejich neduhy a nedostačivostí v rychlém životním tempu. To mnohdy mladé odrazuje od kontaktu s nimi a tímto i argumentují svůj nezájem o ně. Správný přístup, vhodně zvolená slova, to všechno může obohatit vztah mezi mladými a starými navzájem. Hodně z toho zmůže správná výchova, příklady či zkušenosti z rodinného prostředí, kde k blízké rodině patří i senior. Každodenní setkávání, komunikace, pomoc, radost z úspěchů i společně sdílená bolest tyto vztahy nesmírně obohatí. Existují ale také senioři zatrpklí, šikanující, kteří se nevyrovnali s životním během, se stárnutím a s potížemi z něho vyplývajících. Takoví prarodiče od sebe svá vnoučata podvědomě odhánějí, nechtějí být rušeni ve svých bolestínských výlevech nebo jimi své potomky častují kdykoliv, přijdou-li je navštívit. I z tohoto si však mládež může vzít příklad a chovat se a dělat vše pro to, aby v pozdějším věku nesměřovala k takovému životu.

Pro vnoučata jsou signálem špatného vztahu nikoliv vzájemné hádky a neshody, ale konflikty nepřímé, ve formě „nadávání“ jedné strany na druhou v její nepřítomnosti. Toto „nadávání“ můžeme chápat také jako terapii, která dává prostor k tomu ulevit si, zbavit se napětí ve vztahu druhé a třetí generace prostřednictvím jeho ventilace „mimo“ – postěžováním si někomu třetímu. Přímému řešení problémů se obě generace vyhýbají, takže se omezují kontakty, což je pro vnoučata signálem špatného vztahu.

Nejen výchova, ale i pedagogické působení na mládež, zejména již na malé děti, které rády všechno opakují a dospělí berou jako vzor, je neocenitelné. Pedagog může dítě vést správným směrem, pokud svým výkladem zaujme a dokáže vzbudit pozornost.

2.3 Mládež očima seniorů

Mládež a seniory od sebe dělí nejen věkový rozdíl, ale také různé životní styly. Co je jednomu přirozené, ve druhém vzbuzuje pocity zastaralosti, rigidnosti, posměchu nebo naopak povrchnosti, spěchu a shonu. Z toho vyplývá nedostatek generačního porozumění, odcizování a nezáměr o budování hodnotného vztahu mezi sebou. Kvůli dnešnímu rychlému tempu života se také nemají možnost generace navzájem střídat, navštěvovat se a budovat si k sobě nějaké hlubší vazby. Prarodiče se někomu vynořují z paměti jen jako okrajové postavy, ke kterým se chodí v neděli odpoledne na kávu nebo kteří na Vánoce přinášejí dárky.

Přítom blahodárné působení prarodičů na vnoučata, kteří uvolněněji přihlížejí životnímu shonu, mají volnější citové, časové a intelektuální kapacity, je mnohdy neocenitelné. Kdo má to štěstí blíže se seznámit s harmonicky rozvinutým, zralým a trpělivým starším člověkem, ten ví, o čem se zde hovoří. Vnoučata jsou prarodiči plně akceptována, je jim např. jedno, zda je dítě dobrý či špatný žák, mají ho rádi takového, jaký je. Částečně se sami zase stávají dětmi, dělají spolu věci, které by sami nikdy nepodnikli, odkrývají nové stránky své osobnosti, což je pro ně uklidňujícím pocitem. Prarodiče patří do rámce našich vztahů, k hnízdu, z kterého člověk pochází, v němž jsou ukryty prvky naší identity. Umějí vyložit prožitou minulost tak, aby zaujali, předat vnoučatům poučení. Svým životem představují senioři vlastně historii, činí ji svým potomkům pochopitelnou. Rádi by se s vnoučaty vídávali častěji a předávali jim své životní zkušenosti a radovali se z jejich přítomnosti.

Naopak prarodiče patřící ke střední generaci nemají čas ani povinnosti starat se o vnoučata, jsou ještě příliš mladí, aby si osvojili roli chápajících, vyrovnaných, volným časem oplývajících prarodičů. Pracují, stojí uprostřed života a své úkoly ještě nedokončili.

„Technologický pokrok mění požadavky na vzdělání, které se začíná orientovat na děti. Vědecké informace se stávají cennějšími než tradiční formy vědění, jež s nevídanou rychlostí zastarává. Přísloví, že když zemře starý člověk, je to jakoby vyhořela knihovna, tak ztrácí na své naléhavosti.“ (Vidovičová, 2008, s. 20)

Dnešní mládež žije rychleji než její prarodiče. Má k dispozici celou řadu technologií, se kterými si urychluje komunikaci. Na druhé straně to ale vede k izolaci, k omezení přímého kontaktu, k odcizení. Je důležité předávat mládeži zkušenosti a učit ji pravým hodnotám, jako je přátelství, podpora a pomoc, sdílená radost ze společného setkání,

láska k přírodě a podobně. Děti nejsou pro seniory pouze zdrojem pomoci, i samotný citový vztah je podstatný a obojí dohromady spoluvytváří pocit zázemí.

Vzájemné kontakty starých rodičů s jejich dospělými dětmi a jejich rodinami (ať už jde o návštěvy nebo telefonáty) jsou poměrně časté. Nejužší rodina a kontakty s ní jsou pro seniory velmi důležité. Pokud mají rodiče pocit, že je jejich děti nenavštěvují tak často, jak by si představovali, ve vzájemném vztahu se to projevuje negativně. Nedostatečné kontakty mají děti tendenci omlouvat velkou vzdáleností bydliště a nedostatkem času. Úplnou absenci kontaktů nesou staří rodiče velmi těžce.

Z pohledu dospělých dětí jsou jejich vzájemné kontakty se starými rodiči poměrně časté a pravidelné. Vidají se „jen tak“, aby si popovídali o běžných věcech, významnou část kontaktů tvoří ale i setkávání při zvláštních příležitostech, jako jsou narozeniny, výročí nebo například Vánoce. Děti chápou potřebu rodičů často se vidat, zdůrazňují ale také vlastní omezení plynoucí z pracovních povinností a povinností vůči vlastní rodině. V konečném důsledku jsou to pak právě děti, kdo rozhoduje o vzájemných kontaktech se starými rodiči. Osobní kontakty doplňují také telefonáty. Ke změně charakteru a intenzity vzájemných kontaktů může podle výpovědí příslušníků střední generace vést například zhoršení zdravotního stavu rodiče nebo ovdovění.

„Ačkoliv děti nesetrvávají v domácnosti rodičů, existuje množství důkazů, které naznačují, že ve stáří se významný počet rodičů stěhuje blíže ke svým potomkům či jiným příbuzným, aby z této blízkosti čerpali citovou podporu a získali společnost.“ (Goody, 2006, s. 189)

Vztahy mezi seniory a vnoučaty jsou kvalitnější než vztahy s dětmi. Narozdíl od nich jsou tyto vztahy založeny na citech, nepromítá se do nich pomoc a četnost vzájemných kontaktů, nejsou tolik zatíženy pocitem vzájemné zodpovědnosti.

„Dochází zde k diskriminaci z hlediska věku. Jedná se o předpojatost proti jakékoli věkové skupině: diskriminaci jak mladých, dospívajících s charakteristikou nezralý, neposlušný a nezodpovědný, stejně jako diskriminaci seniorů s předsudky rigidní, pomalý, slabý, závislý, senilní...Ale také ošklivý, nemocný, s duševní chorobou, zbytečný...V praxi se tato charakteristika odráží negativně v reklamách, v televizních programech, v beletrii, ale i v přístupu některých zdravotníků či úředníků k seniorům. Diskriminací je i to, že v hlavním televizním času nejsou ti dříve narození zastoupeni. Chybějí, nejsou viděni, což se víc týká žen. V reklamě směřující k seniorům nad 65 let vidíme ani ne padesátíka, tedy muže, který není skutečně starý.“ (Tošnerová, 2009, s. 22)

Podobně o tom hovoří Ivo Možný, který ve své knize uvádí:

„Podíváme-li se nezájatě na to, jak je náš sociální život prezentován – například v denním tisku – i na to, jak je ve svém každodenním běhu organizován, nemůžeme nevidět, že celá sociální realita dneška je nazírána především a takřka výlučně z hlediska tzv. „ekonomicky produktivních“ lidí středního věku. Jejich zájmy jsou ve společnosti považovány automaticky za prioritní, jejich starosti za nejvýznamnější.“
(Možný, 1990, s. 23)

2.4 Komparace vztahů očima střední generace

Jednu generaci spojuje věk, společné zájmy a postoje, zkušenosti, hodnoty, způsob uvažování, u mladých společné zatížení školními povinnostmi a potřeba se odlišit od svých rodičů. V chování jednotlivých generací existují rozdíly dané společenským vývojem. Podle sociologů odpovídá délka trvání jedné generace přibližně průměrnému věku žen při porodu prvního dítěte. Dnes činí kolem třiceti let. Díky prodlužování celkové průměrné délky lidského života se na světě setkávají v současnosti čtyři žijící generace lidí. Odlišné životní zkušenosti mohou být výhodou. Nevýhoda životních zkušeností se projevuje v případě zatvrzelých postojů, což je brzdou v čemkoliv, bez ohledu na věk.

„Jedna lidská generace připravuje generaci svých dětí životní podmínky, ve kterých sama nevyrostla.“ (Matějček, 1989, s. 325)

Lidé střední generace považují za optimální takový stav, kdyby jedna lidská generace mohla předávat vždy té následující všechny své zkušenosti. Mají dost životních zkušeností, pracovních strategií, životní moudrost.

Střední generace lidí dnes vidí nedostatek porozumění mezi mladými a starými v rozdílných názorech a způsobu života vůbec. Doba je uspěchaná, mladí chtějí mít všechno hned a jsou netrpěliví z pomalosti starších občanů. Někteří mladí se dokonce odmítají setkávat i se svými prarodiči, protože ti podle jejich názoru mluví jen o dobách minulých, jaké to bylo dříve a že dnes je špatná doba. Mladí vidí naopak tuto dobu jako příznivou pro rozvoj nových technologií, zrychlení komunikace a staré časy považují za nemoderní, zastaralé, neuspokojivé pro dnešní životní tempo. Nechtějí chápat, že vše má svůj čas, nedokáží jednat rozvážně a na některé věci si prostě počkat. Nesouhlasí se starými lidmi, opovrhují jimi a jejich názor je takový, že senioři je zdržují v jejich

životním tempu. Nemůžeme se pak divit, že staří lidé berou mnohdy mládež jako povrchní a brání se, jak umějí, což může být i forma chování například v nákupních centrech, kde se tlačí před nakupující a chtějí pro sebe „utrhnout“, co se dá. Je to jejich forma obrany před „nebezpečnou“ a dravou“ mládeží, která podle jejich názoru nebere na stáří ohled. Jsou toho názoru, že pokud by se netlačili do popředí, mladí by je odstrčili a zapudili. Mladší generace nedovede mnohdy přistupovat ke stáří jako k moudrému věku, kdy se může od seniorů přiučit rozvaze, pokoře, zkušenostem. Staří lidé pak reagují tak, jak reagují. Je to velký kolotoč nedorozumění a podle mínění střední generace je třeba se více této problematice věnovat zejména ve školách. Generace dnešních třicátníků či čtyřicátníků přiznává, že kvůli pracovnímu vytížení a rychlé době není schopna mládeži náležitě vysvětlit, proč jsou staří lidé takoví, jací jsou a že je třeba k nim přistupovat s větší trpělivostí. Jedním dechem však lidé střední generace dodávají, že v jejich rodině jsou vztahy mezi vnoučaty a prarodiči v pořádku, že se často navštěvují a mladí mají pro babičku a dědečka pochopení. Udávají, že se snažili vychovat svoje děti tak, aby měly úctu k prarodičům a pokud jsou tito stáří již pomalejší, snaží se rodiče svým dětem vysvětlit, že je to věkem a že je na místě tolerance. Toto většina mládeže chápe a snaží se o uspokojivou komunikaci se svými prarodiči, ale již to nechápe u anonymních seniorů, které bere jako životní přítěž. Též tito senioři přistupují kladně ke svým vnoučatům, ale jakmile se cítí ohroženi mezi skupinou anonymní mládeže, chovají se mnohdy agresivně, na což mládež zase reaguje podle svého. Je třeba věnovat se tomuto tématu již od malička a dojít k jakémusi kompromisu. Generace mladých i starých by měla mnohdy ze svých přepjatých požadavků a předpokladů ustoupit a chovat se k cizím lidem jiné generace přinejmenším slušně. Ve školách by bylo potřeba vštěpovat dětem úctu ke stáří, aby dnešní střední generace se v budoucnu chovala méně bojácně vůči mládeži, která by byla vstřícnější. Toho lze podle rodičů dosáhnout více ve vyučování než doma, kdy se na tyto skutečnosti nebere zřetel a jaksi samozřejmě se předpokládá, že pokud se děti chovají dobře ke svým prarodičům, budou se tak chovat ke všem seniorům.

Příslušníci střední generace v rozhovorech většinou hodnotili vztahy se starými rodiči pozitivně. Zdůrazňovali city a vzájemné porozumění. Uvědomují si ale také vzájemné neshody a konflikty. Za jejich příčiny označují psychický stav či vlastnosti svých starých rodičů, rozdíl v názorech, snahu rodičů vměšovat se do jejich života (např. pokud jde o partnerské vztahy, zaměstnání, výchovu vnoučat). Konflikty s rodiči však dospělé děti berou jako normální součást života, snahu rodičů vměšovat se

do jejich života zase jako přirozený proces rodičovství. Rodiče dospělých dětí jsou stále první v řadě, na koho se dospělé děti obracejí v případě nějakých problémů. (Dytrych, Matějček, 1997, s. 12 -13)

To je pravděpodobně přetrvávající sklon k familiarismu z období komunismu. Rodiče se stávají významným zdrojem podpory svých dětí v případě rozvodu či rozchodu s partnerem. V takovém případě jim pomáhají finančně, podílejí se na výchově a hlídání dětí, často v obtížné situaci nabídnou dítěti a vnoučatům společné bydlení. Nejistota a nestabilita partnerských vztahů a manželství v dnešní společnosti tedy může posilovat vztahy mezi druhou a třetí generací. Rozpad manželství (či nesezdaného soužití) může ale na druhé straně znamenat konec mezigeneračních vztahů, když například prarodiče partnera, které mu nebyla svěřena péče o děti, ztratí možnost stýkat se s vnoučaty.

Nezbytnou podmínkou dobrého fungování mezigeneračních vztahů je ale také udržení autonomie generací, jistého vzájemného odstupu, který ale neznamená oslabení vztahů, nýbrž je to normální a nutné pro jejich funkčnost. Tento odstup se projevuje tím, že stárnoucí rodiče a jejich dospělé děti preferují samostatné bydlení. Generace přitom ale dále zůstávají v kontaktu, vzájemné poskytování pomoci a podpory stále funguje.

3. Mezigenerační vztahy - pohled do budoucnosti

3.1 Důležitost pěstování vzájemných kontaktů a pozitivních vazeb

Stále více ubývá pletivo vztahů, docela jinak je tomu, když dítě vyrůstá v širší rodině s několika generacemi. Vše nasvědčuje tomu, že rodinné vztahy budou v důsledku střídajících se partnerství komplikovanější, často nezávazné. Sociální svazky a příbuzenské vztahy budou z důvodu stále čtenějších rozvodů obtížnější. Například vztahy prarodičů k vnukům, kteří žijí s rozvedenou ženou jejich syna a jejím novým životním partnerem, nebudou nejlepší. Také bude ubývat pomoci mezi jednotlivými rodinami a času stráveného společně. Stále více se bude prosazovat individuální životní styl. Jak se tato skutečnost projeví v sociálním soužití? Jelikož nebude možné vycházet ze společných životních zkušeností, bude klesat vzájemná tolerance. Bude stoupat počet neúplných rodin a alternativních společenství. Jsme příliš velcí individualisté, budoucnosti není v našich podmínkách ve společném soužití. Výsledkem je nepříliš chtěná samota především starých žen, i když se i střední délka dožití života mužů prodlužuje. K mezigeneračnímu porozumění je třeba tolerance a znalosti o potřebách lidí všech generací.

Senioři budou více pracovat s počítačem, který jim umožňuje a zprostředkovává kontakty. Střední generace bude upozorňována na fakt, že zestárne. Sociální vyloučení na stáří by mohlo být objektivně méně pravděpodobné, jestliže o problematice budeme vědět více, budeme se umět i lépe bránit.

Pro děti je nesmírné obohacující poslouchat vyprávění svých prarodičů, jaký byl život za jejich mladých let. Je pro ně zajímavé, že i prarodiče bývali kdysi malými dětmi. Že jsou nyní velcí a v životě toho hodně zvládli, to je pro dítě povzbuzením do budoucnosti. Děti se prostřednictvím takových životních příběhů stávají zralejšími. Zdá se být velmi důležité, aby rodiče začleňovali do svých rodin alespoň zbývající příbuzné. Bylo by užitečné, kdyby pravidla, názory a představy rodičů byly modifikovány jinými dospělými. Právě prarodiče proto získávají stále více na významu. Vztah prarodičů a vnoučat má většinou silný emocionální charakter. Díky kontaktům různých generací je možné zachovat vědomí rodu a naučit děti společenským zákonitostem. Pokud prarodiče ještě pracují, nejsou už tolik orientováni na svou kariéru. Více si ujasnili, čeho chtějí dosáhnout, nemusejí vyvíjet tak velké úsilí. Mohou se uvolnit a generaci vnoučat

poukazovat na jiný životní styl, který se vyznačuje lidskou vzájemností. Děti a dospělí potřebují pocítit, že jsou součástí řetězce, a to i tehdy, je-li nutné tajit nějaké rodinné mýty. V každé rodině jsou jistě témata, o kterých se nemluví.

Dospělí mívají tendenci každý nápad mladého člověka prohlásit za hloupost a vysmát se mu. Takové jednání ale vyvolává v člověku pocit ponížení a nepřátelství. Proto je dobré s dítětem probrat klady a zápory, učit je, aby mělo dobrou základnu a nehazardovalo, ale umělo se správně zaměřit.

Zaměření pozornosti na to, jakým způsobem jsou mezigenerační vztahy a vyjednávání v rodině vnímány nejmladší generací, nám může pomoci vysledovat oblasti, které budou v budoucích rodinách klíčovými pro utváření mezigeneračních vztahů.

3.2 Výměna rolí a zvládání konfliktů

„Zkušenost říká, že nejvíce konfliktů mládeže se střední generací je právě kolem těch nejpoprchnějších věcí. Obě strany jim přikládají mnoho váhy. Starší lidé mají strach či odpor ke všem novinkám, zvrátům módy, životnímu stylu. Mají sklon pokládat své normy za objektivní a mladí zase pokládají své názory za jediné správné.“ (Matějček, 1989, s. 325)

Prarodiče bývají často prostředníky k urovnávání konfliktů v užší rodině. Mohou zaujmout nestranný postoj, rozvinout racionální diskusi a uvolnit napjaté ovzduší. Ovšem v případech, kde vztahy mezi dětmi a jejich rodiči jsou narušeny, se konflikt může stát ještě ostřejším, protože vypukne boj o správné metody řešení. Rodiče mohou prarodičům vyčítat, že ničemu nerozumí, že dnes je vše jinak než dřív a prarodiče na celou věc nestačí.

...“babičky a dědečkové neboli prarodiče nastupují zpravidla jako první sociální pomocná instituce tam, kde generace vnoučat je nějak ohrožena. Kde jsou rodiče „ve stínu“ nebo kde jejich osobnost nese negativní charakteristiky, jsou to obvykle prarodiče, kdo jsou ochotni pomáhat – a činí tak bez nároku na plat, na hmotnou i morální odměnu. Ba ani toho uznání se jim za to mnoho nedostává.“ (Dytrych, Matějček, 1997, s. 13)

Strategií řešení konfliktů může být poučení se ze stávající situace, z níž konflikt vzešel a následné uplatňování strategie předcházení konfliktům – například vyhýbání se sporným tématům rozhovoru.

Vnoučata jsou významným pojítkem mezigeneračních vztahů. Kvůli nim stojí prarodičům za to překonat vzájemné konflikty s rodiči, i averzi pocíťovanou vůči druhé generaci, případně vnímanou averzi druhé generace vůči sobě. Pro dospělé děti může být motivem k překonání neshod s jejich stárnoucími rodiči potřeba přijmout jejich pomoc s výchovou svých dětí. Vnoučata mohou být také důvodem k tomu, že poskytovaná pomoc přesahuje rámec toho, co se váže bezprostředně na vnouče. Kvůli vnoučeti tak například prarodiče investují i do vztahu s rozvedeným partnerem svého dítěte.

Bohužel, ne všechny babičky jsou ochotné a laskavé. Některé doslova žijí rozmíškami, vyžívají se v rozdmýchávání rodinného nepřátelství. Například před odchodem utrousí třeba jen jedinou záštiplnou poznámku, ale její vinou pak zůstanou všichni rozhádaní. Dnešní vztahy jsou hodně složité i bez komplikací, které s sebou přinášejí rozvody, úmrtí a podobně. To vše jen zvyšuje stres a úzkost dnešních dětí a dospělých.

Vztahy rodičů a dospělých dětí mohou být zatíženy konflikty a na tom vnoučata nemohou nic změnit. Tady se musí nejdříve uspořádat vztahy mezi prarodiči a rodiči. Také jde-li o prarodiče, kterým vnoučata spíše překážejí, vadí jim v jejich dosud nenaplněných pracovních cílech, zde nemůže být naplněna role klidných a vyrovnaných lidí. Někteří dokonce popírají a okolí zatajují, že jsou již prarodiči, styku s vnoučaty se vyhýbají a odmítají prarodičovskou roli.

„Protikladné postoje ke kázni rozdělují generace a vyvolávají vlnu sporů. Zlaté pravidlo zní: „Babičky mají být vidět, ale ne slyšet.“ To platí i pro dědečky, ale ti svoje názory na chování vnoučat pronášejí nahlas méně často a navíc se v téhle situaci jen výjimečně shodují s babičkami.“ (Lowe, 2008, s. 84)

Mladým lidem nemůžeme vnucovat své postoje, ale umožnit jim, aby sami získali zkušenosti. Jsou určité věci, ve kterých jsme jim příkladem, ať chceme nebo nechceme. To je obsaženo v našem každodenním chování. Jak se chováme ke svým starým rodičům, k neznámým lidem, jak se vyrovnáváme s životními ztrátami a podobně.

Generace rodičů často vnucuje své zkušenosti mládeži, jelikož vytvářejí současnost a mají tendence předávat své zkušenosti bez odstupů. Zatímco většina rodičů klade učení na přední místo, děti nepokládají svůj život jen za přípravu na vzdálenou budoucnost, ale chtějí prožívat plně hlavně současnost. Rodiče mají přirozenou tendenci své dítě chránit, chtějí pro něj krásný, hluboký život. Mladí lidé chtějí totéž, ale hned a bez přípravy.

Mladý člověk je zaměřen na budoucnost a jen málo se zajímá o svou minulost. Starý člověk naopak má před sebou poměrně krátkou budoucnost a dlouhou minulost za sebou. V ní žije mnohdy více než v současnosti, protože minulost byla bohatší, uspokojivější. Člověk rodičovské generace je někde uprostřed.

Volnočasové aktivity mívají často mezigenerační charakter, nikdy není pozdě se něčemu naučit. To jde lépe při setkávání ve skupině, kde hraje roli společný cíl, vzájemná pomoc, pocit sounáležitosti. Důležité je, aby se jednotlivé generace od sebe ještě více nevzdalovaly.

Nejen prarodiče mohou učit své děti, předávat jim své zkušenosti a moudrost, ale i děti mohou učit svoje prarodiče bezprostřednosti, uvolnění, předávat jim svoje zážitky ze školy a společenského života. Mnohý senior se jistě rád přiučí práci s mobilním telefonem či s počítačem a internetem. Zvláště když je rodina roztroušena po celém světě a děti se stěhují dnes i na jiné kontinenty, je internet, e-mailová pošta s přeposíláním fotek či Skype s kamerou a tím pádem i s přímým shlédnutím aktuálního dění v rodině vítaným pomocníkem.

3.3 Mezigenerační odcizení či semknutí a vzájemná podpora a pomoc?

„Dobrá snacha má větší šanci mít dobrou tchyni a naopak dobrá tchyně má větší šanci mít dobrou snachu.“ (Novák, 2006, s. 23)

Existují typické druhy situací, na které lidé reagují přehnaně. Například když nás někdo kritizuje, někdo nedocení, pokud v něčem selžeme či pokud jsme nespravedlivě obviněni z něčeho, co jsme neudělali. Pro takto postiženého člověka je typická snaha zahnat depresi agresí. V daném okamžiku to sice subjektivně pomůže, stav se ovšem zhorší. Lidé jsou různí a každá rodina je trochu jiná.

„Pomoc a moc k sobě ostatně mají blízko na první pohled nebo poslech. V našem případě jde o snahu ovládat chování druhého, mít ho pod kontrolou, prosadit vlastní představy o jeho životním stylu. Další skrytý motiv je strach ze samoty. Dá se formulovat slovy: Bude-li na mě závislý, neodejde, a kdyby snad i odešel, zůstanu první v jeho srdci. Pominout nelze ani úvahu-úměru čím víc budu pro druhého dělat, tím víc mne bude mít rád. Bylo by to docela spravedlivé, ale obvykle to neplatí.“ (Novák, 1999, s. 40)

Pomáhat máme s mírou a pro radost. Lépe je preventivně nečekat vděk a tím příjemněji budeme překvapeni, pokud se nám ho dostane. Rozumné je za nejvyšší autoritu považovat otce s matkou a zasahovat až v případě, když máme podezření na zanedbávání péče či týrání dítěte.

Dokument na stránkách ministerstva práce a sociálních věcí Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012 říká, že při poskytování zdravotní péče, sociálních a dalších služeb je žádoucí zásadní změna přístupu ke starším osobám. Potřebujeme hlavně více možností pro aktivní a soběstačný život ve stáří, sociální aktivity a hodnotné trávení volného času. Je třeba více center poskytujících starším občanům a rodinám podporu a flexibilní služby, více nabídek vhodného a důstojného bydlení, které podporuje sociální integraci a vyhovuje potřebám a omezením starých lidí.

Umírání patří nerozlučně k životu, a pokud nějaký člověk náhle zmizí, chybí dítěti znalost posledních okamžiků lidského života. V dnešní době lidé umírají zpravidla v nemocnicích, mimo dosah rodiny. Pro dítě je pak obtížnější pochopit a přijmout fakt smrti. Děti se v rodině setkávají s úpadkem sil seniorů, zapomínáním, omezením pohyblivosti, ale také s demencí, paranoidními rysy apod. Otázkou je, zda je z výchovných důvodů vhodné, aby se dítě s takto postiženým prarodičem vůbec stýkalo. Rodiče se mohou bát, že dítě utrpí šok při pohledu na něco tak nepěkného, aby si pro život neodneslo špatný dojem o stáří apod.

„Zásadně ovšem platí, že není dobře obtíže a nápadnosti v chování starých příslušníků rodiny před dětmi zatajovat anebo děti od postižených osob zcela izolovat...když děti vytuší, že se před nimi něco skrývá, podněcuje to jejich fantazii, která může pracovat až příliš intenzivně a rozbíhat se nezdravým směrem. (Dytrych, Matějček, 1997, s. 124)

U předškolních dětí je možno vysvětlit tuto situaci tak, že postižený člen rodiny se chová jinak právě v důsledku jeho nemoci, za kterou ovšem nemůže. Že ho máme pořád stejně rádi jako dřív. Dítě by mělo být na setkání se starým a nemocným člověkem připraveno a mělo by mít ve svých vychovatelích oporu. Může být chováním prarodiče zaskočeno, proto se doporučuje dítěti na úrovni jeho chápání vysvětlit, jaké jsou příčiny takového chování. Děti se s nepříjemnými zážitky vyrovnávají lépe a rychleji, než dospělí předpokládají. Poznání nemoci je též příležitostí, jak kultivovat prosociální orientaci dítěte, může se to v dobrém vracet rodičům dítěte v závěrečné fázi jejich

života. Péči o starého člověka by měla převzít celá rodina, a pokud je to v jejich silách a možnostech, pak i děti.

„Pro děti je životní zkušeností nejen společná práce a společná radost, ale i společná bolest a společný smutek.“ (Dytrych, Matějček, 1997, s. 131)

Prarodiče získávají od svých vnoučat, jestliže mladí lidé v rodině projevují zájem o jejich život a osobu. Senioři jsou v médiích prezentováni zpravidla jako homogenní skupina, která má společné potřeby a problémy. Socioložka Jiřina Šiklová vytrvale upozorňuje na to, že jde naopak o velmi různorodou skupinu, kterou formovaly odlišné životní podmínky, historické události i individuální osudy. Od zjednodušených stereotypů je proto třeba se oprostit.

„Taková generalizace, tedy zevšeobecnování a dávání starých lidí „do jednoho pytle“, je chybná. Doufám, že i moje přednášky a články přispívají k tomu, abychom již konečně přestali s tímto přístupem. Staří lidé jsou nejvíce rozrůzněnou věkovou skupinou. Mají za sebou velice odlišný život, generačně podmíněné zkušenosti, dobré i zlé, mají rozdílné vzdělání, zájmy a všechny je zahrnovat do jednotné kategorie dané jen věkem, to je omezený přístup. Vyskytuje se to, ale je to nesprávné zjednodušení.“ (Šiklová, 2011, s. 10)

Pro význam a podobu mezigeneračních vztahů v budoucnosti jsou klíčové přinejmenším dva procesy – demografické změny a sblížení České republiky se západními zeměmi.

Přesto můžeme na základě dnešní podoby společnosti, rodiny a mezigeneračních vztahů a na základě trendů budoucího vývoje vyslovit hypotézy o podobě mezigeneračních vztahů v budoucnu.

Podle Možného se dá *„očekávat, že tak jak se postupně homogenizuje ekonomické a politické prostředí, začnou se v Evropské unii více sobě podobat i vzorce rodinného chování.“* (Možný, 2003, s. 35 - 36)

To tedy znamená, že mezigenerační vazby se budou nadále „oslabovat“. Spolu s tím, jak bude klesat potřeba nejstarší generace přijímat pomoc a podporu od generací mladších (místo toho nastoupí stát a soukromé penzijní pojištění), budou slábnout i vzájemné emocionální vazby generací. Vzájemná závislost generací bude nahrazena jejich větší autonomií. Do vztahu generací se jistě promítne také stárnutí populace, zapříčiněné z jedné strany klesající porodností, z druhé pak klesající úmrtností a prodlužováním délky života.

3.4 Možnosti sociální pedagogiky při nápravě současného stavu

Na budoucí vývoj bude mít velký vliv socializace nejmladší generace – do jaké míry dojde k vnitřnímu osvojení hodnot a vzorců chování jejich rodičů a prarodičů, v nichž je obsažena jistá míra vzájemné závislosti, citové blízkosti a solidarity, a do jaké míry bude nejmladší generace ovlivněna hodnotami a vzorci západních zemí – tedy tendencí k většímu oddělení generací. Důležitý je výchovný styl rodiny, ani příliš liberální, ani autoritářský, ale takový, aby z dítěte vyrostl zodpovědný a zdravě uvažující člověk, který má schopnost empatie a je ochoten spolupracovat a žít bez větších problémů s ostatními. Také systém hodnot rodiny je velmi důležitým měřítkem pozdějšího vztahu dítěte k seniorům a společnosti vůbec.

Sociální pedagogika jako vědní obor může v praxi poskytnout široké využití svých poznatků v prostředí sociálních institucí, a to jako pomoc či vodítko k rozvoji mezigeneračních vztahů, ať již prostřednictvím besed či vzdělávacích programů nebo jako inspirace pro zavedení povinného předmětu ve školách, který by rozvíjel sociální citění u žáků a poskytoval informace o důležitosti pozitivních vazeb mezi dětmi, rodiči a prarodiči a vzbuzoval by zájem studentů o rozvoj těchto vztahů.

4. Průzkum – praktická část

4.1 Příprava – cíl, úkoly, hypotézy, použité metody

Cílem práce je objasnit situaci, jak děti a mládež vnímají třetí generaci, jak ji hodnotí a jakým způsobem své hodnocení vysvětlují. Zaměřit se na přístup druhé generace a seniorů k tomuto hodnocení a zjistit vztah seniorů k dnešní mládeži.

Úkolem je zjistit model vnímání vztahů mezi jednotlivými generacemi obecně a také mezi dětmi, rodiči a prarodiči v současné rodině. Srovnání různých typů vztahů z hlediska soužití generací v tom, jak fungují, jaká je míra mezigenerační solidarity a zda dochází ke konfliktům.

Cílem praktické části je ověření stanovených hypotéz:

- *většina dětí a mládeže neuznává authority, seniory bere jako životní přítěž, má o nich utvořen zkreslený obraz a neoceňuje význam jejich životních zkušeností;*
- *většina seniorů si o dnešní mládeži myslí, že je povrchní, materialistická, cynická a má špatně nastaven systém hodnot.*

Tohoto se práce snaží dosáhnout pomocí metody dotazníku a řízeného rozhovoru. Empirický výzkum je zaměřen na děti a mládež ve věku od šesti do patnácti let ze Základní a mateřské školy v Kostelci na Hané a na mládež od patnácti do osmnácti let z Obchodní akademie v Prostějově. Dále se výzkum zaměřuje na seniory z Domova pro seniory v Kostelci na Hané. V případě mládeže a seniorů se jedná o dotazníkovou formu. Komparace vztahů střední generace je uskutečněna formou rozhovoru. Realizované výzkumné šetření je omezené z hlediska své reprezentativnosti, jelikož rozsah výzkumného souboru je v případě dětí a mládeže tři školní třídy a v případě seniorů a střední generace deset až dvacet respondentek a respondentů z každého výzkumného vzorku populace.

4.2 Dotazník

Dotazníkové šetření probíhalo v případě žáků 6. a 9. ročníku Základní a mateřské školy v Kostelci na Hané v počtu 40 respondentů, studentů 4. ročníku Obchodní akademie Prostějov v počtu 20 respondentů a v případě seniorů z Domova pro seniory v Kostelci na Hané taktéž v počtu 20 respondentů.

Žáci vyplňovali dotazník na téma mezigeneračních vztahů, který se týkal rodinných vzev, četnosti setkávání s třetí generací a společných zájmů s rodiči. Otázky byly zaměřeny také na vztahy mezi generacemi, vzájemnou podporu a pomoc.

Z výsledků dotazníku vyplynulo, že děti a mládež se poměrně málo schází s rodiči při sdílení událostí za celý den, i když rodiče o dění mezi dětmi zájem mají. Asi čtvrtina žáků má s rodiči nějakého společného koníčka a téměř všichni rodičům doma pomáhají. Návštěvy prarodičů jsou časté u dětí, jejichž babičky a dědečkové bydlí v jejich blízkosti, naopak prarodiče bydlící poměrně daleko od rodiny jsou navštěvováni málo, zpravidla ale ve dnech významných rodinných svátků, výročí a jubileí.

Většina dětí udává, že jejich prarodiče jim často vyprávějí, jaké to bylo za jejich mladých let a často jim četli pohádky a příběhy z knih. Ke konfliktům ohledně školy, neplnění povinností, nevhodné módy dochází ve třech čtvrtinách rodin dotazovaných respondentů.

Žáci ve velké většině udávají, že se naučili od svých prarodičů nějaké činnosti, jako je práce na zahradě, háčkování, myslivost nebo také dobrému vztahu k přírodě. Naopak oni své prarodiče naučili pouze něco málo, například práci s mobilním telefonem či počítačem.

Většina rodin bydlí samostatně, pouze malé procento bydlí společně s prarodiči, přičemž si ale generace mezi sebou navzájem podle potřeby vypomáhají. Se vztahy s prarodiči je většina mládeže spokojená, přičemž ale shodně dodává, že totéž nemůže tvrdit o anonymních důchodcích, kteří podle žáků mají pochopení jen pro sebe.

Téměř všichni se shodují na tom, že až budou mít jednou svoje děti, budou často navštěvovat babičku s dědečkem a též souhlasí s faktem, že v současné době se příbuzní mezi sebou málo stýkají a nemají na sebe tolik času, kolik by si přáli.

Senioři vyplňovali dotazník, který se týkal četnosti setkávání jednotlivých generací, spokojenosti se svými blízkými a urovnávání konfliktů mezi generacemi. Otázky byly zaměřeny také na pocity z dnešní mládeže, na společné koníčky a podporu a pomoc.

Všichni dotazovaní respondenti shodně odpověděli, že lidé mají na sebe málo času a nemohou se tolik setkávat a povídat si, co se za den událo. Většina seniorů je spokojena se vztahy mezi blízkými. Konflikty v rodině se pokouší urovnávat jedna třetina respondentů a všichni shodně prohlašují, že vnoučata jsou jim radostí. Z mládeže obecně má většina špatné pocity kvůli jejím názorům.

Většina dotazovaných uvádí, že jejich vnoučata je naučila bezprostřednosti, dokáží se s nimi uvolnit, děti je učí básničky, které se naučili ve škole a podobně.

Ve dnech rodinných svátků a oslav se setkává většina dotazovaných, přičemž jen malé procento uvádí, že se setkávají pouze občas. Společné koníčky s vnoučaty má jen mizivé procento respondentů, přičemž ale většina uvádí, že naučili děti poznávat přírodu, učili je dobrým vztahům a předali jim své zkušenosti či třeba lidové pověsti a písničky.

4.3 Rozhovor

Se střední generací byl veden rozhovor na téma mezigeneračních vztahů, lidé srovnávali, jak se navzájem tyto generace hodnotí, jak k sobě přistupují a zda mají k sobě blízko či nikoliv. Jednalo se o 20 respondentek a respondentů. Položené otázky se týkaly názorů na četnost setkávání generací, přístupu ke konfliktům mezi generacemi, vzájemných vztahů mezi mládeží a seniory, podporu a pomoc. Rozhovor byl veden ve smyslu srovnání vztahů mezi mládeží a seniory a přístupu k tomuto hodnocení. Otázky byly kladeny veřejnosti ve věku 30 – 45 let. Celkově byly zaměřeny na společné koníčky, řešení konfliktů, míru volného času či znalost lidových pověstí a pohádek.

Většině lidí střední generace brání v návštěvách rodičů bydlicích daleko nedostatek času, přičemž čas tráví převážně prací pro zabezpečení rodiny či se věnují svým zájmům. Jako důvod absence častého setkávání rodinných příslušníků při společné večeři či posezení udávají opět nedostatek času ze stejného důvodu, i když dodávají, že zájem o ostatní členy rodiny mají, na důležité věci se jich zeptají a při jejich problémech si čas na ně většinou udělat dokážou.

Ke společným koníčkům se svými dětmi se přiklání asi polovina dotázaných, přičemž jde zejména o rodiče s dětmi do deseti let. Znalost lidových pověstí a pohádek udává taktéž polovina respondentů, přičemž jako důvod uvádí, že sice jim tyto příběhy

jako malým byly jejich rodiči vyprávěny, ale oni je již nemají v paměti a mají jiné starosti, zejména pracovního a rodinného charakteru.

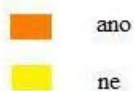
Konflikty si naprostá většina střední generace přeje řešit sama, bez zásahu či vměšování svých rodičů, pokud je ovšem vyloženě nepožádají o jejich názor či radu. Konflikty mezi mládeží a seniory uznávají nejčastěji z hlediska rozdílných názorů a nestejného pohledu na život, popřípadě jiný životní styl, což berou jako fakt bez možnosti hlubší nápravy. Stejně tak názory mládeže na anonymní důchodce, kteří mají pochopení jen sami pro sebe či naopak nevalné pocity seniorů z názorů mladých berou jako neměnné. Naopak ale vztahy mezi vnoučaty a prarodiči navzájem hodnotí většinou jako stabilní a spokojené.

4.4 Vyhodnocení, analýza a interpretace výsledků

Tabulka – obecný přehled vzájemných vztahů mezi generacemi

OOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOO OOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOO	Žáci ZŠ a MŠ Kostelec n/H.	Studenti OA Prostějov	Stř. generace	Senioři
Společný koníček	ano	ne	ano	ne
Vzájemná pomoc	ano	ano	ano	ano
Časté návštěvy mezi příbuznými	ano	ne	ano	ne
Časté konflikty s jinou generací	ne	ano	ano	ne
Spokojenost se vztahy v rodině	ano	ano	ano	ano
Spokojenost se vztahy obecně	ne	ne	ne	ne
Setkávání v době svátků a oslav	ano	ano	ano	ano
Vzájemné sdílení starostí	ano	ano	ano	ano

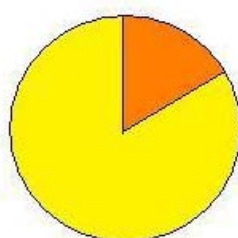
Grafické znázornění mezigeneračních vztahů

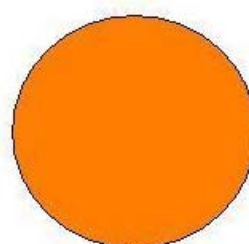
návštěvy příbuzných

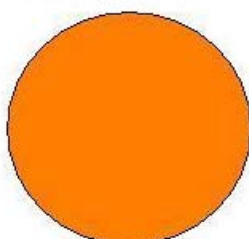
konflikty

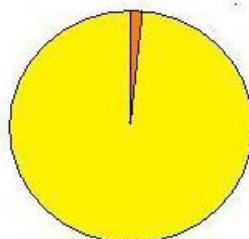
vzájemná pomoc

návštěvy v době rodinných svátků a oslav

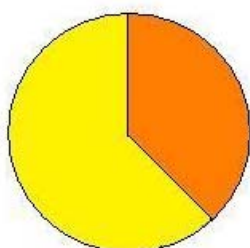
spokojenost se vztahy obecně

spokojenost se vztahy v rodině

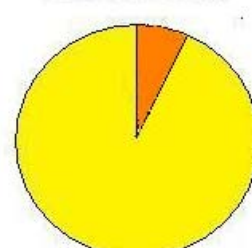
společný koníček

sdílení starostí

každodenní scházení a povídání, co se za den událo

Závěr

Předmětem této bakalářské práce bylo analyzovat mezigenerační vztahy, zjistit vzájemné vazby mezi jednotlivými generacemi a objasnit situaci, jak děti a mládež vnímají třetí generaci. Dále se zaměřit na přístup druhé generace a seniorů k tomuto hodnocení a zjistit vztah seniorů k dnešní mládeži. Docílit modelu vnímání vztahů mezi jednotlivými generacemi obecně a také mezi dětmi, rodiči a prarodiči v současné rodině. Práce má srovnávat různé typy vztahů z hlediska soužití generací v tom, jak fungují, jaká je míra mezigenerační solidarity a zda dochází ke konfliktům.

Tato práce je pojata především z pedagogického hlediska, vyzvedává význam mezigeneračních vztahů v dnešní době a důležitost pozitivních vazeb mezi jednotlivými generacemi. Zaměřuje se zvláště na dnešní mládež a její přístup ke starší generaci a také se zabývá otázkou, jak tuto situaci vnímá střední generace a senioři. Dále se zamýšlí nad nezbytností pedagogického působení na mládež i dospělé z hlediska této problematiky, pojednává o obrazu seniorů v dnešní společnosti a o předsudcích a mýtech o stáří. Zjišťuje, jak je chování dětí a mládeže k jiné generaci ovlivněno výchovou, do jaké míry se na něm podílí např. výchovný styl rodiny, preference určitých hodnot a podobně.

Stanovené hypotézy se potvrdily pouze z části:

- *většina dětí a mládeže neuznává autority, seniory bere jako životní přítěž, má o nich utvořen zkreslený obraz a neoceňuje význam jejich životních zkušeností;*
- *většina seniorů si o dnešní mládeži myslí, že je povrchní, materialistická, cynická a má špatně nastaven systém hodnot.*

Většina mládeže ráda sdílí společně strávený čas s babičkou a dědečkem, učí se navzájem různým činnostem, předávají si zkušenosti a vztahy mezi sebou hodnotí pozitivně. Uznává však, že někteří anonymní senioři jsou sebestřední, zatrpklí a v každodenním kontaktu se s nimi hůře jedná.

Většina seniorů má ráda svoje vnoučata i jejich vrstevníky, s kterými jsou v kontaktu, ale některou anonymní mládež označuje za povrchní, nevšímavou a příliš zaměřenou na materiální hodnoty.

Výsledek práce nám říká, že je třeba více dbát na to, aby si generace mezi sebou vycházeli vstříc, dokázaly mezi svými zájmy najít určitý kompromis a celkově zlepšily vzájemné vztahy. V tom nám může pomoci například více se věnovat těmto vztahům v hodinách rodinné výchovy na základních či středních školách, aby si mládež odnášela do života pozitivní úvahy o jiných generacích a předávala je dále svým dětem, čímž se mohou do budoucna celkově zlepšit mezigenerační vztahy.

Resumé

V úvodu je k dispozici stručné shrnutí, co se od této práce dá očekávat, na co se zaměřuje, co srovnává, zjišťuje a nad čím se zamýšlí. Je zde uveden důvod zvolení tohoto tématu a co je cílem celé práce, z čeho vychází a jaké jsou metody výzkumu. Uvádí se zde, že práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část, přičemž se zde dozvíme, co nabízí a naznačuje v teoretické části, na co se zaměřuje část praktická a co je obsahem příloh.

První kapitola s názvem „Mezigenerační vztahy od historie po současnost“ je rozdělena do tří částí, přičemž první část nabízí přehled stručného historického vývoje a proměny mezigeneračních vztahů v životním běhu. Uvádí se zde, jak vypadala rodina a vztahy mezi jednotlivými generacemi dříve a jak je tomu v současnosti. Zaměřuje se na problémy tehdejší společnosti, zabývá se otázkou kvality života a pohledem na starého člověka v časovém sledu.

Ve druhé části se práce zabývá významem pozitivních vazeb mezi generacemi pro jednotlivce i společnost. Vyzdvihuje neocenitelnost předávání zkušeností, sdílení zážitků a pochopení mezi dětmi a seniory, podtrhuje nezbytnost působení širokého okruhu lidí různého věku na jedince. Je zde také naznačen přehled dané problematiky v literatuře.

Třetí část poukazuje na význam studia odborné literatury pro tuto práci, porovnání dosavadních zkušeností s poznatky v literatuře, srovnání názorů různých autorů a porozumění odborným výrazům.

Druhá kapitola se zabývá mezigeneračními vztahy v současnosti a dělí se na čtyři části. První část pojednává o výchově jako o klíčovém problému komunikace, vysvětluje, jak rozdílné názory generací vedou k nepochopení a uvádí, že lidé mají stále méně času, ačkoliv mají stále dokonalejší stroje usnadňující práci. Zdůrazňuje se zde, jak je důležitá správná výchova k hodnotám.

Ve druhé části je možné se dovědět, jak mládež vnímá seniory, jak k nim přistupuje a jak hodnotí jejich chování. Hovoří se zde o ageismu jako o tendenci brát staré lidi coby jednolitou masu, skupinu, která je nepružná a nepotřebná. Klade se zde důraz na smyslové prožitky mládeže se seniory, jakými jsou vyprávění příběhů, předávání zkušeností či další společně sdílené činnosti.

Třetí část je věnována otázce, jak senioři vidí dnešní mládež, zda se cítí diskriminováni a jaký mají názor na technologický pokrok. Dočteme se zde o blahodárném působení prarodičů na vnoučata, která vidí s životním nadhledem, plně je akceptují a celkově mají volnější kapacity.

Ve čtvrté části pak nalezneme srovnání vztahů mezi mládeží a seniory tak, jak je hodnotí střední generace. Zejména šlo o přístup k tomuto hodnocení, vlastní názory, hodnotilo se, kolik volného času různé generace spolu stráví a při jaké činnosti. V potaz se bralo též řešení konfliktů a nedostatek času, který dnešní mládež a střední generace tráví v zaměstnání či při volnočasových aktivitách vhodných jen pro tuto určitou věkovou skupinu.

Třetí kapitola pak hovoří o mezigeneračních vztazích z pohledu do budoucnosti a je rozdělena do čtyř částí. V první nalezneme argumenty pro důležitost pěstování vzájemných kontaktů a pozitivních vazeb, druhá část nám pak osvětluje výměnu rolí, zvládání konfliktů a správnou komunikaci ve smyslu mezigenerační soudržnosti.

Ve třetí části si pokládáme otázku, zda budeme svědky mezigeneračního odcizení či spíše semknutí a vzájemné podpory a pomoci. Čtvrtá část naznačuje možnosti sociální pedagogiky při nápravě současného stavu.

Čtvrtá kapitola je věnována praktické části, kterou shrnuje fakta o mezigeneračních vztazích a posuzuje, zda je rozdíl mezi teoretickou částí a realitou. Dělí se opět na čtyři části, kde v první je uveden cíl výzkumu, stanoveny hypotézy a použité metody. Druhá část je věnována dotazníku, který vyplňovali žáci ze Základní a mateřské školy v Kostelci na Hané, žáci Obchodní akademie v Prostějově a senioři v Domově pro seniory v Kostelci na Hané.

Třetí částí je rozhovor se střední generací na téma vztahů mezi mládeží a seniory.

Ve čtvrté části pak následuje vyhodnocení, analýza a interpretace výsledků.

Výsledkem práce je pak stručný a ucelený přehled o tom, jak se jednotlivé generace navzájem hodnotí, kde vidí přednosti a nedostatky jiných generací a co je třeba udělat pro zlepšení stávajících vztahů.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá otázkou mezigeneračních vztahů. Obsahuje přehled problematiky v literatuře, zamýšlí se nad vztahy mezi generacemi a srovnává jejich vzájemný přístup. Zaměřuje se na komunikaci mezi jednotlivými skupinami lidí, na jejich vzájemné hodnocení a vyzdvihuje důležitost výchovy k hodnotám. Pomocí empirického šetření se dobírá k závěrům, jak se k sobě lidé různého věku chovají, co si o sobě myslí a jak toto chování a vnímání druhých vysvětlují. Význam této práce spočívá ve zjištění mezigeneračních vztahů, jejichž aktuální problematika je poměrně málo řešeným tématem na poli aktuálních otázek soužití lidské společnosti.

Práce vyzvedává význam mezigeneračních vztahů v dnešní době a důležitost pozitivních vazeb mezi jednotlivými generacemi. Zamýšlí se nad nezbytností pedagogického působení na mládež i dospělé z hlediska této problematiky, pojednává o obrazu seniorů v dnešní společnosti a o předsudcích a mýtech o stáří. Zjišťuje, jak je chování dětí a mládeže k jiné generaci ovlivněno výchovou, do jaké míry se na něm podílí např. výchovný styl rodiny, preference určitých hodnot a podobně.

Klíčová slova

Mezigenerační vztahy, rodina, generace, vnímání vztahů, konflikty, kontakty, mezigenerační solidarita, normy, očekávání, komunikace.

Abstract

The thesis addresses the question of intergenerational relations. It provides an overview of these issues in the literature, speculates about relations between generations and compares their mutual approach. It focuses on communication between different groups of people, in their mutual evaluation and highlights importance of values education.

Using an empirical investigation, it comes to conclusions how people of different ages behave with each other, what they think about themselves and how they explain this behavior and perception. The value of the thesis is in finding relations between

the generations, whose as this isme is currently relatively little researched topic in the field of coexistence in human society.

The work underlines the importance of intergenerational relationships in today's world and the importance of positive relationships between the generations. It shows the necessity of pedagogical work with both youth and adults in terms of this issue, discusses the image of the seniors in our society and the prejudices and myths about old age. It explores the behavior of children and young people to other generations, and how it is affected by education, to what extent family parenting style contributes to it, and how preference of certain values affects the behaviour.

Keywords

Intergenerational relationships, family, generation, perception of relationship, conflicts, contacts, intergenerational solidarity, norms, expectations, communication.

Použitá literatura:

1. DIRX, R. *Znovuobjevení prarodičů (Die Wiederentdeckung der Grosseltern)*. Otto Maier Verlag. Ravensburg: 1976. ISBN 3-473-41036-5
2. DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-X
3. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: NLN, 2006. ISBN 80-7106-396-7
4. GLOSOVÁ, D. *Bydlení pro seniory*. Brno: ERA, 2006. ISBN 80-7366-057-1
5. HAUSER-SCHÖNER, I., SIROVÁTKOVÁ, A. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-105-3
6. HODKINSON, T. *Líný rodič*. Brno: Jota, 2009. ISBN 978-80-7217-665-6.
7. HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. 1. vyd. NLN, 1997. ISBN 80-7106-195-6
8. JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-80-5
9. LOWE, S. *Babička 21. století*. Praha: Fragment, 2008. ISBN 978-80-253-0739-7
10. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-853-8
11. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89
12. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9
13. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8
14. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání*. In MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.) *Modernizace a česká rodina*. Barrister & Principal, 2003, s. 11 - 36.
15. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X
Národní zpráva o rodině. MPSV, 2004.
16. NOVÁK, T. *Nyní jsme jedna rodina*. Praha: Motto, 1999. ISBN 80-7246-035-8
17. NOVÁK, T. *Jak se domluvit s tchyní*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-2471218-0
18. PLAŇAVA, I., PILÁT, M. (eds.) *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 1. vyd. Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5
19. RADVAN, E., VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: BonnyPress, 2009.
20. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*. In PLAŇAVA, I., PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 1. vyd. Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5
21. TANSKÁ, N. *Proč jdeme mladým na nervy*. Praha: Motto, 2002. ISBN 80-7246-098-6
22. TOŠNEROVÁ, T. *Ageismus – průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Ambulance pro poruchy paměti. Ústav lékařské etiky. Praha: 3. LF UK, 2002. ISBN 80-238-9506-0
23. TOŠNEROVÁ, T. *Jak si vychutnat seniorská léta*. Praha: Computer Press, 2009. ISBN 978-80-251-2104-7
24. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace-nové souvislosti*. Brno: MU, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6
25. TOŠNEROVÁ, T., MOŽNÝ, I. *Stáří a nespojitý běh života – sociologický časopis XXXIV, 3/1998*
26. ŠIKLOVÁ, J. *Psychologie dnes*. Praha: Portál, 2011. č. 4.

Přílohy

Přílohy vázané:

Příloha č. 1: Otázky z dotazníku pro žáky ZŠ a MŠ v Kostelci na Hané a pro studenty OA Prostějov

Příloha č. 2: Otázky z dotazníku pro seniory z Domova pro seniory v Kostelci na Hané

Příloha č. 3: Otázky z rozhovoru se střední generací

Přílohy volné:

Příloha č. 4: Domováček - časopis Domova pro seniory v Kostelci na Hané, č. 48, 3/2012

8. Dochází mezi Vámi a rodiči/prarodiči často ke konfliktům (škola, neplnění povinností, nevhodné oblékání, móda apod.)?

ano, často

občas

téměř ne

9. Naučili jste se něco pro život od svých prarodičů?

ano

ne

10. Naučili jste vy něco svoje prarodiče (práce s počítačem, mobilním telefonem apod.)

ano

ne

11. Pomáhají si Vaši rodiče a prarodiče navzájem?

ano, hodně

občas

ne

12. Bydlíte s prarodiči společně v jednom domě/bytě?

ano

ne

13. Jste spokojeni se vztahy se svými prarodiči nebo byste je chtěli změnit?

ano, jsem spokojen/a

občas bych něco změnil/a

nejsem
spokojen/a

14. Myslíte si, že až dospějete a budete mít svoje vlastní děti, budete s nimi často navštěvovat babičku a dědečka (Vaše a manželovy rodiče)

ano, určitě

občas

téměř ne

15. Myslíte si, že v současné době se příbuzní mezi sebou málo stýkají a nemají na sebe tolik času, kolik by si přáli?

ano

ne

Příloha č. 2:

Otázky z dotazníku pro seniory z Domova pro seniory v Kostelci na Hané

Jsem:

muž žena

Věk: 65 - 70 let
 71 – 79 let
 80 a více

1. Máte pocit, že v dnešní době mají na sebe lidé málo času a nemohou se tolik setkávat a povídat si, co se za den událo?

ano občas ne

2. Jste spokojeni se vztahy se svými blízkými?

ano ne

3. Urovnáváte často konflikty mezi příbuznými pro klid v rodině?

ano občas ne

4. Jaké máte pocity ze svých vnoučat?

jsou mi radostí nedokážu posoudit, vidím je málo špatné pocity

5. Pokud máte z dnešní mládeže špatné pocity, proč tomu tak je?

k vůli jejich názorům k vůli netrpělivosti jiné (uved'te)

.....

6. Setkáváte se s rodinou ve dnech rodinných svátků a oslav?

ano, je to tradice občas téměř nikdy/nikdy

7. Máte se svými dětmi či vnoučaty nějaké společné koníčky?

- ano ne

8. Povídáte vnoučatům, jaké to bylo za Vašich mladých let?

- ano ne

9. Naučili jste něco pro život svá vnoučata?

- ano (napište) ne

10. Naučili Vás něco Vaše vnoučata?

- ano (napište)..... ne

11. Pokud jste mohli, pomáhali jste Vaším dětem v začátcích jejich samostatného života?

- ano ne rád/a bych, ale neměl/a jsem možnost

12. Pomáhají Vám Vaše děti či vnoučata s Vašimi starostmi?

- ano málokdy ne

Příloha č. 3:

Otázky z rozhovoru se střední generací

1. Uděláte si čas na setkání se svými rodiči?
2. Řeší s Vámi Vaši rodiče rodinné konflikty?
3. Kvůli čemu mezi Vámi nejčastěji vznikají konflikty?
4. Jak vnímáte vztahy mezi mládeží a seniory?
5. Co je podle Vás nejčastější příčinou konfliktů mezi mládeží a seniory?
6. Jak hodnotíte vztahy mezi svými dětmi a jejich prarodiči?
7. Pomáháte si navzájem se svými rodiči?
8. Máte se svými dětmi nějakého společného koníčka?
9. Trávíte často volný čas se svými dětmi ve společnosti prarodičů?
10. Znáte klasické české pohádky a vyprávíte je svým dětem?